

KIBRIS İDADİSİ'NDE MUALLİM İSTİHDAMI, OKUL BÜTÇELERİ VE
EĞİTİM SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR
THE TEACHER EMPLOYMENT, BUDGET, AND EDUCATIONAL
PROBLEMS OF THE CYPRUS İDADI

CEMİL ÇELİK

Dr.

cemilcelik736@yahoo.com.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8831-0913>

Atıf / Citation

Çelik, C. 2021. "Kıbrıs İdadisi'nde Muallim İstihdamı, Okul Bütçeleri ve Eğitim Sürecinde Yaşanan Sorunlar". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 72, (Eylül-September 2021). 371-400

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 12.01.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 22.03.2021
Yayın Tarihi-*Date Published* : 05.09.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4479>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-72, Eylül-September 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

KIBRIS İDADİSİ'NDE MUALLİM İSTİHDAMI, OKUL BÜTÇELERİ VE EĞİTİM SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR THE TEACHER EMPLOYMENT, BUDGET, AND EDUCATIONAL PROBLEMS OF THE CYPRUS İDADI

CEMİL ÇELİK

Öz

1869 tarihli Maarif Nizamnamesi Osmanlı Devleti'nin eğitim faaliyetlerini bir bütün olarak ele alan ilk düzenlemedir. Bu nizamname çerçevesinde kurulan “Büyük Dârümuallimîn” kurumu bünyesindeki Rüşdiye, İdadi ve Sultani şubelerinin öğretmen yetiştirilmesi planlanmıştır. Ancak bu durum dönemin şartları gereği kısa sürede gerçekleştirilememiş, asıl atılım II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır. Ayrıca aynı dönemde Osmanlı coğrafyasında birçok eğitim kurumu açılmıştır.

Kıbrıs'ta 1897 yılında açılan idadi bunlardan biridir. İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs'ta Rumların lise seviyesinde okul açmaları eğitim seviyesi olarak daha düşük durumda olan Kıbrıs Türklerini gelecekle için endişeye sevk etmiştir. Ada Türklerinin talebi ile Maarif Nezareti tarafından Kıbrıs İdadisi açılmasına kararı verilmiş ve bu durum İngiliz yönetimince kabul edilmiştir. 1897 yılında açılan Kıbrıs İdadisi için Maarif Nezareti iki öğretmen göndermiştir. Öğretmen nakli çeşitli sebeplerle zaman zaman aksaklığa uğramıştır.

Kıbrıs İdadisinin nitelikli öğretmen ihtiyacı okul bütçesi yetersiz olduğu için ağırlıklı olarak Kıbrıs Türklerinden sağlanmıştır. Kıbrıs İdadisi bütçeleri; ada yönetiminin tahsis ettiği bütçe, Kıbrıs Evkaf İdaresi'nin yapmış olduğu kısıtlı yardım ve hayırsever Kıbrıs Türklerinin destekleri ile düzenlenen yardım kampanyalarından toplanan katkı ile oluşturulmuştur. Kıbrıs İdadisi'nin en büyük sorunları bütçe problemi sebebiyle nitelikli öğretmen temini, okul binasının kapasite olarak yetersizliği ve ikamet problemidir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Tarihi, Kıbrıs, İngiliz Yönetimi, II. Abdülhamid, idadi

Abstract

The 1869 Education Regulation is the first regulation that deals with the educational affairs of the Ottoman Empire as a whole. It was planned to train teachers for the Rushtiyeh, Idadi, and Sultani schools by the corresponding branches of the “Büyük Dârümuallimîn” Institution established within the framework of this regulation. However, it could not be achieved in a short time due to the conditions of that period, and the real move was made during the reign of Abdulhamid II. In addition, many educational institutions were opened within the Ottoman geography during this period.

Idadi, opened in Cyprus in 1897, was one of them. The fact that Greek Cypriots opened high schools during the British administration worried less educated Turkish Cypriots about their future. At the request of the Turkish Cypriots and approval of the British administration, the Ministry of Education decided to open a Cyprus Idadi. Two teachers were sent by the Ottoman administration for the Cyprus Idadi that opened in 1897. From time to time, this was hindered for various reasons.

Although there was the need for qualified teachers, the teachers were mostly provided by the Turkish Cypriots due to the insufficient budget of the Cyprus Idadi. The budget of the Cyprus Idadi consisted of the budget allocated by the island administration, the limited assistance provided by the Directorate of the Cyprus Evkaf, the support of the charitable Turkish Cypriots, and the money collected in fund-raising campaigns. The biggest problems for the Cyprus Idadi were the provision of qualified teachers, the inadequacy of the school building, and the residence problems.

Key Words: History of Education, Cyprus, British Administration, Abdulhamid II, idadi

Structured Abstract

The 1869 Education Regulation is the first regulation that deals with the educational affairs of the Ottoman Empire as a whole. It was planned to train teachers for the Rushtiye, Idadi, and Sultani schools by the corresponding branches of the “Büyük Dârülmualimîn” Institution established within the framework of this regulation. However, this could not be achieved within a short time due to the conditions of that period, and the real move was made during the reign of Abdulhamid II. In addition, many educational institutions were opened in the Ottoman geography during this period.

The Idadi, that opened in Cyprus in 1897, is one of them. The fact that Greek Cypriots opened high schools during the British administration worried less educated Turkish Cypriots about their future prospects. At the request of the Turkish Cypriots and with the approval of the British administration, the Ministry of Education decided to open a Cyprus Idadi.

In order to plan and execute the activities of the Cyprus Idadi, the Administrative Board was established. The qadı/mufti presided over the Idadi Administrative Committee at different times. In line with the request of the Administrative Committee, in order to increase the education level of the island's Turks, two teachers (a director and an assistant director) were assigned to Cyprus by the Ministry of Education, even though they were disrupted from time to time. Since the budget of the Cyprus Idadi could not meet the salaries of many more teachers, there was consequently a constant shortage of qualified teachers. In addition, although the course load was higher than the teachers working in other regions of the Ottoman Empire, the insufficient salaries made working in the Idadi not an attractive job. In order to meet this need for teachers, it was met mainly from the Turkish Cypriots who had received a classical madrasah education or from newly graduated inexperienced teachers. In addition, the fact that the assigned teachers were among the various groups existing on the island caused problems. The fact that teachers are a party to the conflict between local groups has a negative impact on education.

According to Müçteba Efendi, who had been the administrative director for many years; Idadi, the largest Islamic school in Cyprus, had four goals: to educate, to train teachers, to train civil servants and to train individuals to be employed in trade. When evaluated in general, the high school did its part and contributed to the training of people who would lead the island's Turkish society. In addition, there are various problems in the administration. The first of these was the insufficient level of education in the primary schools for the Turks on the island and this negatively affected high school education. The second problem was the accommodation problem for students coming from towns and villages outside Nicosia. In order to overcome this problem, an attempt was made in the beginning to rent a joint house. The students, who had to spend the night in madrasahs, were in a difficult situation. In the following period, with the initiatives of the Higher Education Board, although a building where all students could stay was kept as a dormitory for a fee, this proved insufficient due to the increase in the number of students.

Since the Greeks living in Cyprus were financially wealthier, they supported their own educational institutions with funds. On the other hand, the low income level of the Turkish Cypriots prevented them from providing sufficient support for education. Although bridging this deficit was attempted by the Foundations Administration, it proved insufficient. In addition, the greatest support of the Foundations Administration was to make the Hagia Sophia School suitable and transfer the secondary school classes within the Idadi there. In this way, a certain contribution was made to the solution of the problem of space within the Idadi building.

In the beginning, in order to increase school income, according to the financial situation of the family of the student, the fee was not taken from the families of the poor students. However, due to the fact that different amounts of education fee (duhuliye) caused various problems, it was decided to take a standard education fee in the following periods.

After the British obtained the island administration, it fell from the ruling class to the minority. Cyprus Idadi, which has an important place within Turkish society's struggle for existence on the

island, experienced many difficulties, especially due to the insufficient size of the budget allocated by the British administration. It was completed through the foundations established by the open benevolent Turks in the Idadi budget. The efforts of Cyprus Mufti, Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi, who was a member and chairman of the Idadi for many years, had an important place in the development of the Cyprus Idadi. Especially the efforts of the manager Müçteba Efendi, who did not leave Cyprus during the First World War, and the efforts of Turkish Cypriot teachers contributed significantly to the struggle of the Turks to exist on the island.

Giriş

Türk eğitim tarihinin bir parçası olan Osmanlı dönemi eğitim tarihi hakkında çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Son yıllarda Osmanlı Devleti'nin geç dönem eğitim tarihine yönelik akademik yayınların sayısı artmıştır. Özellikle yerel eğitim tarihi ile ilgili konular ele alınmaya başlanmıştır. Bu türdeki çalışmalar merkezden verilen kararların yerelde nasıl uygulandığı, problemleri ve çözüm yollarını kavramada faydalı olmaktadır. Bu çalışma böyle bir amaçla ve yöntemle son dönem Osmanlı eğitim tarihi çalışmalarının ışığı doğrultusunda merkezde yapılan düzenlemelerin taşraya yansımalarının bir örneği olarak Kıbrıs İdadisi'nin açılışı, muallim temini, okulun bütçeleri, yaşanan sıkıntılar ve bunların çözümüne dair yapılan faaliyetleri ele almaktadır.

Kıbrıs İdadisi açıldığı dönemde adada her ne kadar fiilen bir İngiliz yönetimi bulunsa da ada resmî olarak Osmanlı Devleti'ne aitti. Diğer yandan Kıbrıslı Türkler Osmanlı yönetiminde adada yönetici ve hâkim unsur iken bir anda azınlık durumuna düşmüşlerdi. Adanın Osmanlı yönetiminde olmayışı Kıbrıslı Türklerin eğitim tarihlerini Osmanlı (Türk) eğitim tarihinden ayırmamıştır. Bu yönüyle Kıbrıs adasında açılan idadi mektebi son dönem Osmanlı eğitim tarihinin en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Konu özelinde Kıbrıs eğitim tarihine ilişkin bazı akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar genel olarak Kıbrıs eğitim tarihi ile ilgilidir ve Kıbrıs İdadisi kapsamlı bir şekilde ele alınamamıştır. Meryem Öksüzoğlu tarafından kaleme alınan *Lefköşe Türk Lisesi'nin Tarihsel Süreç İçinde Yönetimi* (2003) isimli yüksek lisans tezinin bir kısmı idadi ile ilgilidir. Tezin ilgili kısmında muhtemelen birinci elden kaynakları okuma probleminden dolayı ağırlıklı olarak ikinci elden kaynaklardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmada ise incelenen dönemde Kıbrıs'ın özel durumu sebebiyle Osmanlı Devleti'nin adada temsilcisi konumunda olan Kıbrıs kadılığının doğrudan doğruya sadaret ile yazışmaları, ada yönetimini elinde tutan İngilizlere ait İngiliz arşivlerindeki kayıtlar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşivi ve Vakıflar İdaresi Arşivi'nde bulunan mevcut belgelerden istifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan İdadi İdare Heyeti Karar Defteri Kıbrıs'ta idadide yaşanan gelişmeleri, daha genel bir ifade ile Kıbrıs Türk eğitim sistemini yansıtması açısından ayrı bir değere sahiptir. Bu belgeler ve dönemin Kıbrıs Türk basınında konu ile ilgili çıkan haberlerden de faydalanılarak özelde Kıbrıs Türk eğitim tarihine genelde Türk eğitim tarihine katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Tanzimat döneminde mektep ve medrese dışında modern tarzda okullar açılmış olsa da bunların çoğu şahsi gayretler sonucu eğitim hayatına katılmıştı. 16 Mart 1848 yılında Dârümuallimîn, 15 Kasım 1868'de Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştı. Bu okulun

açılışından sonra Dârümuallimîn'in ismi Dârümuallimîn-i Rüşdiye'ye çevrilmişti.¹ Bunun bir devlet politikası haline getirilmesi ve plansız uygulamalar yerine bir plan dâhilinde yapılması ise ancak 30 yıl sonra Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmişti.²

1 Eylül 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi büyük oranda Fransız eğitim sisteminden adapte edilmişti. Bu nizamname Osmanlı maarif sisteminde modern eğitim kurumlarının meydana gelmesinde önemli bir yere sahipti. Bu nizamname sayesinde eğitim faaliyetleri 198 madde ve beş bölüm halinde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştı.³ Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında düzenlenen bu Maarif Nizamnamesi ile Osmanlı eğitimini uzun süreli olarak şekillendirecek bir sistem meydana getirilmişti.⁴ İstanbul'da ve taşrada genel eğitimi düzene sokmaya hedefleyen kapsamlı ilk yasal metin idi.⁵ Nizamname ile merkezi maarif teşkilatı yeniden yapılandırılmıştı. Bu göre Maarif-i Umumiye Nezareti, ilmiye ve idari dairelerinden oluşan Meclis-i Kebir-i Maarif, Tahrirat Kalemi ve Muhasebe Kaleminden oluşturuldu.⁶

Bu nizamname eğitim sisteminde o güne kadar yaşanan kargaşaya bir parça da olsa düzen getirmişti. Nizamname ile köylerde ve mahallelerde sıbyan, beşyüz haneli kasabalarda rüşdiye, bin haneli kasabalarda idadiye ve vilayet merkezlerinde sultaniler açılması planlanmıştı.⁷

1869 Maarif Nizamnamesine göre mevcut muallim okullarının yanında “Mükemmel muallimler yetiştirilmek üzere” Büyük Dârümuallimîn⁸ ve Dârümuallimât⁹ isimli iki öğretmen okulu daha açılmıştı. Büyük Dârümuallimîn, rüşdiye, idadi ve sultaniler için erkek muallim yetiştirecekti. Bu okulun iki şubesi bulunacak, bunlardan birisi Edebiyat diğeri ise Ulûm ve Fünûn şubesi olacaktı. Kızların eğitimi için Dârümuallimât ve içerisindeki bölümlerde Sıbyan ve Rüştiyelerde görev yapacak kadın muallimlere eğitim verilecekti. Bu eğitim süresi 2-3 yıl arasında değişecekti. Ancak bu kararları uygulamada aksaklıklar yaşanmış, çeşitli değişikliklerle Büyük Dârümuallimîn idadi kısmı 1874'de açılabilmişse de 1880'de kapanmıştı.¹⁰ 1891 tarihli nizamname ile idadiler hakkında yeni düzenleme yapılmıştı. Nizamname gereği Dârümuallimînlerin ismi Dârümuallimîn-i Âliye'ye çevrilmişti. Bu okullar İbtidadiye, Rüştiye ve Âliye bölümlerinden oluşturulan yeni teşkilat kapsamında iki yıl eğitim verecekti. Bu sayede ilk Yüksek Öğretmen Okulu açılmış oldu.¹¹

1871'de Dârümualliminde toplam öğrenci sayısı 200'dü. Aynı yılda Dârümuallimât'daki öğrenci sayısı ise 37 idi. 1874 yılında Osmanlı coğrafyasında sadece 300'ü geçkin rüşdiye bulunduğu göz önüne alındığında öğrenci sayısının çok yetersiz olacağı

¹ Özcan 1992: 443-444; Öztürk 1993: 551; Duman 1999: 309.

² Sakaoğlu 2003: 75; Kenan 2013: 13.

³ 1869 tarihli Nizamname için *bak.* Düstur, 1. Tertip, II, : 184-219; Arşiv Belgelerine 2014: 101-125; Uygun 2018: 73-77.

⁴ Tekeli-İlkin 1999: 67.

⁵ İskit 1943: 59; Çayır-Türk 2017: 63; Uygun 2018: 73.

⁶ Erdoğdu 1996: 208-209; Ürekli 2002: 398.

⁷ Ergin 1977: 425; Altın 2008: 274.

⁸ Bu okul vilayetlerde açılacak Merkez Dârümuallimînlere öğretmen yetiştirme görevini de üstlenmişti. İhsanoğlu 2004: 375.

⁹ Bilgi için Altın 2017: 20-37.

¹⁰ Öztürk 1993: 551; Duman 1999: 310; Taşdemirci 2002: 276; Taşer 2010: 40; Somel 2015: 169.

¹¹ Akyüz 2007: 248.

aşikârdı.¹² Muallim okullarının ihtiyacı karşılayamaması sonucu ihtiyaç eskiden olduğu gibi medreseden karşılanmıştı.¹³

1876 yılında Dârümuallimîn İdadi şubesi ders programında, Cebir, Usûl-i defterî, Hesap, Kozmografya, Tabii Bilimler, Hendese, Hıfzıssihha, Mantık, Türkçe Kitâbet ve İnşâ, Belagat, Tarih ve Yabancı Dil dersleri mevcuttu.¹⁴

Maarif-i Umumi Nizamnamesinde, Darümuallimînde idadî şubesinden mezun olanlara rüşdiye öğretmenlerinden 200 kuruş daha yüksek maaş verilmesi dile getirilmişti. Ayrıca idadilerde en az 10 muallim olması, ihtiyaç olduğu takdirde müdür ile iki hademe tayin edilmesi istenmişti.¹⁵ Buradan Osmanlı yönetiminin idadilere verdiği önem anlaşılakta ise de ilerleyen süreçte çeşitli imkânsızlıklar yüzünden Darümuallimîn idadi şubesi 1880 yılında kapatılmıştı. Darümuallimîn'de idadî ve sultani muallim adaylarının 2 yıl süre ile eğitim gördüğü âliye şubesi ancak 3 Kasım 1891'de açılmıştı.¹⁶ İdadi öğretmen adaylarının da eğitim göreceği âliye şubesinin (Edebiyat ve Fünûn) müfredatında Arapça ve dini dersler ağırlıklıydı.¹⁷ Zaten bu dönem taşrada görev yapacak yeterli yetişmiş kadro olmadığından eğitim geleneksel zihniyet ve öğretim metotlarına sahip din görevlileri tarafından üstlenilmişti.¹⁸

1903 yılında âliye şubesinin edebiyat kısmında; Belagat-ı Arabî, Belagat-ı Türkîye, Belagat-ı Farişî, Kitâbet-i Resmiyye, Coğrafya, Tarih, Kavânin dersleri verilmişti. Fünûn kısmında; Hesab-ı Âli, Cebir-i Âdi ve Âli, Usûl-i Defteri, Kimya, Tabakatü'l-Arz, Kozmografya, Müsellesat, Hikmet-i Tabîiyye, Hendese Tersimat-ı Riyâziye, Hayvanat ve Nebatat, Ziraat dersleri mevcuttu. Ortak dersler ise; Akaid, Ahlâk, Fransızca, İlm-i Servet ve Fenn-i Malî, İlm-i Ahval-ı Nefs idi. Aynı dönemde Darümuallimînde talebe sayısı 178, mezun 67, muallim sayısı ise 40'dı.¹⁹ Bu sayılardan da gerek öğrenci gerekse mezun sayısının Osmanlı Devleti bünyesindeki okulların muallim ihtiyacının karşılanmasına yetmeyeceği görülmektedir. Ancak kısıtlı talebe sayısına rağmen muallim sayısının fazlalığı bu okula verilen önemi göstermektedir.

Kıbrıs İdadisi'nin Açılışı, Müdür ve Muallim İstihdamı

4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma ile Kıbrıs Adasının idaresi İngiliz yönetimine “geçici” olarak devredilmişti.²⁰ Bu dönemde Kıbrıs Türklerinin eğitim kurumları arasında en yüksek seviyede eğitim veren ve adadaki Müslüman okullarına da öğretmen yetiştiren kurum Kıbrıs Rüşdiyesi idi.²¹

¹² Akyüz 2007: 187; Somel 2015: 30.

¹³ Kodaman 1991: 147.

¹⁴ Sakaoğlu 2003: 78.

¹⁵ Kodaman 1991: 117.

¹⁶ Kodaman 1991: 148; Ünal 2015: 3.

¹⁷ Akyüz 2007: 248.

¹⁸ Gündüz 2010: 109.

¹⁹ Kodaman 1991: 149-150.

²⁰ Konu hakkında bk. Çelik 2021.

²¹ Osmanlı döneminde Kıbrıs Rüşdiyesi için bk. Samani 2006: 298-309.

Kıbrıs Adasında İngiliz idaresinin başlaması ile başlangıçta durum tespiti yapılmış, Rumların eğitim seviyesinin Türklere göre daha iyi durumda olduğu raporlara yansımıştı.²² Bu dönemde adada Müslümanlara ait 65 okul bulunurken, Hristiyanların okul sayısı 83 idi.²³ İngiliz yönetiminin ilk yıllarında Kıbrıs Rüşdiyesi'nde görev yapan muallimler; birinci muallim Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin,²⁴ ikinci muallim Ahmet Şükrü ve üçüncü muallim Mehmet Ziyai Efendilerdi.²⁵ Rüşdiyeden idadiye geçiş döneminde ise başmuallim Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi, Şükrü Efendi, Fehim Efendi, Bodyamyalyazade Şevket Bey ve Vedova isimli Maltalıdan oluşuyordu. Bu dönemde rüşdiyede dersler medrese usulü verilmeye devam ediyordu. Rüştiyede muallim mindere bağdaş kurar, öğrenciler sıralarda otururdu. Ders başladığında öğrenciler de hocalarının önünde diz çökerek dini ağırlıklı eğitim alırlardı.²⁶ Bu dönemde başmuallim Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi İngiliz yönetiminin yanlış yönlendirilmesi sonucu İngilizler tarafından görevden alınmıştı.²⁷

1893 yılında Rumların eğitim seviyesini yükseltmek için adadaki Rumların ileri gelenleri tarafından Yunanistan'dan öğretmenler getirilme kararı alınmıştı. Bunlar fen bilimleri ve din dersleri verecekti.²⁸ Kıbrıs Başpiskoposu ve Lefkoşa Belediye Başkanı ile ada dışında yaşayan Rumların katkılarıyla Lefkoşa'da 1893'de lise seviyesinde Gymnasium'un açılmasıyla Rumların eğitim durumu daha iyi seviyeye gelecekti.²⁹ Bu durum zaten eğitim seviyesi olarak daha geride olan ada Türklerini rahatsız etmiş, geleceklerinin teminatı olan gençlerin eğitimi geliştirmek için çare aramaya yönelmişlerdi. Bu doğrultuda İslam Maarif Encümeni üyesi Mehmet Faik Bey 10 Ağustos 1896 tarihinde Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya adadaki Türklerin genel durumu, eğitimde yaşanan sıkıntılar ve ihtiyaçları hakkında bir dilekçe kaleme almıştı. Dilekçede birçok konunun yanında adada Türklerin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla idadi açılması ve İstanbul'dan iki veya üç muallim gönderilmesini talep etti. Bu okuldan mezun olanlar istedikleri takdirde adadaki ilkokullarda muallim olabilmeliydi.³⁰ Bu talep doğrultusunda çalışmalar başlatıldı. Kadızade Faik Bey'in yanında Kıbrıs Kadısı Ataullah Efendi'de idadinin açılışı için büyük emek harcamışlardı.³¹

26 Ekim 1896 tarihinde Maarif Nezareti'nce Kıbrıs kadılığına Müslüman köylerinde ilkokullar ile merkezde gündüzlü/yatsız bir idadi açılması talimatı verildi.³² 14 Kasım 1896'da Maarif Encümeni tarafından yapılan toplantı sonucunda; rüşdiyenin mevcut sınıflarına iki sınıf daha ilave ederek beş yıllık idadi açılması kararı, Yüksek Komiser Walter J. Sendall'ce uygun görüldü.³³ Zaten bu tarihten önce alınan karar gereği ibtidai mekteplerine

²² NA. FO.78/5116: 66-67; Orr 1918: 125.

²³ Özkul vd. (2017): 126-127.

²⁴ Farklı kayıtlarda Ziyaeddin ve Ziyai isimleri kullanılsa da Meşihat kayıtlarında Ziyaeddin ismi kullanıldığı için Ziyaeddin ismi tercih edilmiştir.

²⁵ [C.2930] 1881: 28; N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek.

²⁶ Korkut 2000: 19-20.

²⁷ NA. CO. 69/13 1900: 205-209.

²⁸ Kıbrıs, 41, 5 Haziran 1893.

²⁹ Newman 1905: 421 (769); Özkul vd. 2018: 77.

³⁰ Altan 2000: 52-54; An 2006: 9; An 2007: 10.

³¹ Korkut 2000: 20.

³² BOA, MF. MKT. 856/8-13.

³³ Mirat-ı Zaman, 318,1 Şubat 1909; Behçet 1969: 79; Korkut 2000: 118; Öksüzöglü 2003: 19, 33.

eğitim bütçesinin daha fazla aktarılması için rüşdiyelerle idadilerin birleştirme kararı gündemdeydi.³⁴

Kıbrıs İdadisi'nin eğitim faaliyetleri için Dersaadet Mekteb-i Âli'sinden mezun iki muallim çağırılması zorunlu görülmüştü. Bunun için İstanbul Sultani mezunu Ali Rıza Efendi Kıbrıs'a getirildi.³⁵ Kıbrıslı Ali Rıza Efendi daha önce değişik bölgelerde idadi müdürü olarak görev yapmıştı.³⁶

Kıbrıs İdadisi, rüşdiyeden dönüştürülerek 26 Aralık 1897'de Yüksek Komiser Walter J. Sendall'ın da katıldığı törenle resmî olarak açıldı.³⁷ İlk idadi müdürü ve başmuallimi olan Kıbrıslı Ali Rıza Efendi ile birlikte Maltalı Victor Vidova İngilizce öğretmeni olarak görev yaptı.³⁸ Arapça, Farsça ve Akaid-i Diniyye muallimliğine Hacı Velizade Mehmet Ziyai Efendi seçildi.³⁹ Kıbrıs İdadisi'nin muallim eksikliğini tamamlamak için Maarif Encümeni tarafından Beyrut İdadisi'nde eğitim almış Mehmet Mesbah Efendi eğitim yılı içerisinde muallim olarak Kıbrıs'a getirildi.⁴⁰ Ekim 1898'de İdadi Müdürü Ali Rıza Efendi'nin vefatı⁴¹ ile İstanbul'dan, Mekteb-i Âli mezunu ve gerekli şartlara haiz müdür aranmaya başlandı.⁴² Bu dönemde adada Zaman gazetesi⁴³ yazarı eski Adana İdadisi müdürü ve Seyhan gazetesinde de yazılar yazmış Hafız Ali Rıza Efendi'nin idadi müdürü olması uygun görüldü.⁴⁴ Onun müdürlük yaptığı 1898-1900 yılları arasında okulda; Mehmet Mesbah, Fevzi Hoca, Ali Rıfki, Hacı Velizade Mehmet Ziyai Efendiler ve İngilizce-Fransızca öğretmeni Victor Vedova görev yaptı. 17 Ekim 1899'da İngilizce öğretmeni olarak John V. Thompson⁴⁵ atandı. Mr. Thompson İngilizce dersi ile birlikte Matematik dersi de verdi.⁴⁶

İdadi müdürü Hafız Ali Rıza Efendi hakkındaki şikâyetler yüzünden 1900 yılında İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından görevden alındı ve John V. Thompson müdürlüğe vekâlet etti. Bu dönemde idadinin eğitim kadrosu; Mehmet Mesbah, Hacı Vahid ile Ahmet Raik, Ahmet Derviş ve Ahmet Zihni isimli üç stajyer muallimden oluşuyordu.⁴⁷ Ali Rıza Efendi'nin adadan ayrılmak zorunda kalması zaten yetersiz olan muallim kadrosunu daha da zayıflatmıştı. Eksik muallimlerin yeri stajyer muallimlerle tamamlanmaya çalışılmıştı. Bu da doğal olarak idadi eğitimi için olumsuz bir durumdu. Zaten bu durum öğrenci sayısına yansımıştı.⁴⁸

³⁴ Ünal 2007: 136.

³⁵ Kıbrıs, 269, 8 T. Sani 1897.

³⁶ Kıbrıs, 274, 13 K. Evvel 1897.

³⁷ Zaman, 291, 31 K. Evvel 1897; Kıbrıs, 276, 27 K. Evvel 1897.

³⁸ Korkut 2000: 19-20.

³⁹ Zaman, 291, 31 K. Evvel 1897; Kıbrıs, 276, 27 K. Evvel 1897.

⁴⁰ Kıbrıs, 292, 25 Nisan 1898; Zaman, 308, 29 Nisan 1898.

⁴¹ Kıbrıs, 317, 24 T. Evvel 1898.

⁴² Kıbrıs, 318, 31 T. Evvel 1898.

⁴³ Gazete hakkında bk. Demiryürek 2000: 119-134; Mert 2003: 61-87.

⁴⁴ Altay 1969: 2; Mert 2003: 80.

⁴⁵ Cyprus Blue Book 1900-1901: 283.

⁴⁶ Öksüzöğlü 2003: 20.

⁴⁷ Cyprus Blue Book 1901-1902: 280-281; Öksüzöğlü 2003: 48.

⁴⁸ Ali Rıza Efendi döneminde 135 e ulaşan öğrenci sayısı bu dönemde 70'e düşmüştü. Cyprus Blue Book 1899-1900: 276; Cyprus Blue Book 1901-1902: 280.

Ada yönetimi, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği aracılığı ile Hariciye Nezaretine idadi müdürü ihtiyacını bildirdi. 17 Aralık 1900 tarihli yazıda; istenilen idadi müdürünün özellikleri şöyle ifade edildi: İyi bir aile sahibi, mesleğinde kendini ispatlamış, iyi halli, otuz beş yaşını geçmiş ve eğitim seviyesi olarak 1314 tarihli nizamnamede gösterilen şartlara haiz olması beklenmekteydi.⁴⁹ Maarif Nezareti tarafından Manisa eski idadi müdürü hâlihazırda Mekri rüştiye müdürü Halil Efendi'nin ismi teklif edildi. Halil Efendi'nin 21 Eylül 1901'de göreve başlayacağı bildirildi.⁵⁰ Halil Efendi göreve başladıktan sonra idadideki görevlerinin yanında adadaki ilköğretim okullarının yetersizliği hakkında Maarif Nezaretine bilgi verdi.⁵¹ Ayrıca Maarif Nezareti ile yaptığı yazışmada; en son kabul edilen idadi programlarından birkaç nüsha ile her sınıfta okutulan kitaplardan birer adet talep etti.⁵²

Halil Efendi'nin müdürlüğü döneminde okulda görev yapan muallimler; Mehmet Mesbah, John V. Thompson, Hasan Tahsin,⁵³ Ahmet Raik⁵⁴ ve Ahmet Derviş idi.⁵⁵ 1902 yılında İngilizce öğretmeni John V. Thompson tarafından okul futbol takımı kuruldu.⁵⁶ İlerleyen yıllarda okulun futbol takımı Osmanlı basınında yerini aldı ve diğer idadilere örnek gösterildi.⁵⁷ Thomson'un görevden alınmasından sonra futbol takımı sorumluluğu Mithat Efendi'ye bırakıldı ve maçlara başlaması kararı alındı.⁵⁸

Halil Efendi'nin müdürlüğü döneminde Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri idadinin eğitim seviyesinden memnun değildi. Halil Efendi'nin görevden alınması için Maarif Nezaretine dilekçe gönderildi.⁵⁹ Ancak bir gelişme olmadı.

Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri tarafından kurulan “*İslah-ı Maarif-i İslamiye*” Komisyonu tarafından idadi eğitiminin yetersizliği, programının düzeltilmeye ihtiyaç duyulduğu ancak müdür Halil Efendi'nin yetersizlik ve ilgisizliği sebebi yüzünden bunun gerçekleştirilemediğini ifade eden bir dilekçe ile durum Maarif Nezaretine tekrar sunuldu.⁶⁰ Bu teşebbüsler sonucunda idadi eğitiminin geliştirilmesi ve düzenlenmesi için Halil Efendi görevden alındı. Onun yerine Muğla İdadisi'nden Abdülfettah Efendi müdür olarak atandı.⁶¹ 21 Ağustos 1906 tarihinde ise İngiliz Büyükelçiliğinin talebi ile Abdülfettah Efendi'nin müdür görevinin yanında edebiyat ve tarih dersleri vermesi kararlaştırıldı. Fünûn-ı Tabiiyye ve Riyâziye derslerini Şemsettin Efendi⁶² verecekti. Şemsettin Efendi, Dârümuallimîn

⁴⁹ BOA, HR. SYS. 902/15.

⁵⁰ BOA, KB. MAA. FE., 3/21/3/4; BOA, MF. MKT. 526/77; BOA, DH. MKT. 2505/98.

⁵¹ BOA, MF. MKT. 856/8-15-1.

⁵² BOA, MF. MKT. 695/35.

⁵³ 23 Ekim 1901 tarihinde Rumca öğretmeni olarak atanmıştı. Cyprus Blue Book 1902-1903: 266-267.

⁵⁴ Raik Efendi Mr. Thomson ile birlikte Matematik derslerine girmişti. Behçet 1969:116.

⁵⁵ Cyprus Blue Book 1902-1903: 266.

⁵⁶ Öksüzoğlu 2003:179.

⁵⁷ Şehbal, 40, 28 Mayıs 1911: 307- EK:1.

⁵⁸ *MİTD*, 15 Teşrin-i Sani 1912: 39(13). Defterin temini sırasında her türlü kolaylığı sağlayan KKTC Milli Arşiv ve Araştırması Dairesi Müdürü Ejdan Sadrazam'a ve Arşiv Personeli Esin Fatma Doğan'a müteşekkirim.

⁵⁹ BOA., MF.MKT., 715/60, 22 Nisan 1319 (5 Mayıs 1903).

⁶⁰ BOA., MF.MKT., 913/32, 21 K. Sani 1321 (3 Şubat 1906).

⁶¹ BOA., MF.MKT., 913/32/1, 11 Şubat 1321(24 Şubat 1906).

⁶² Uzun yıllar Türk Tarih Kurumu Başkanlığı da yapan Şemsettin Günaltay, 1949 yılında Başbakan oldu. bk. www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d09/HT_618_1_9.pdf (Erişim Tarihi: 16.05.2020); Özçetin 2015: 413-449.

Fünûn Şubesi'ninden 1905 yılında birincilikle mezun olup,⁶³ Darüşşafaka'da Hendese muallimliği yaptı.⁶⁴ 22 Eylül 1906'da ilgili muallimlerin ilk gemi ile Kıbrıs'a gidecekleri bildirildi.⁶⁵ Halil Efendi'nin görevden ayrılıp Kudüs'e tayinin çıkması ve yeni muallimlerin göreve başladıkları döneme kadar olan süreçte Hürremzâde Hakkı Efendi vekâleten müdürlüğe görevlendirildi.⁶⁶

Abdül Fettah Efendi'nin müdürlüğünde; Şemsettin Efendi ile birlikte ulûm-i dîniyye ve Arapça muallimi Hakkı Efendi, İngilizce öğretmeni Vigar, Rumca öğretmeni Tahsin ve Rüştiye sınıfları muallimi Selahaddin Efendilerdi.⁶⁷

1907-1908 eğitim yılı devam ederken Kıbrıs Müslümanlarının ileri gelenlerinden bir kısmı Maarif Nezaretine adadaki eğitim faaliyetlerinin yetersizliğini içeren bir dilekçe gönderdi. Dilekçede adadaki idadinin eğitim seviyesinin Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki rüştiyelerden daha geri olduğu izah edildi.⁶⁸ Osman Cemal Efendi, idadinin eğitim seviyesinin ülkedeki diğer idadiler ile aynı seviyeye getirilmesinin gerekliliğini açıkladı. Bunun için ilave muallim olarak Kıbrıs Osmanlı Mektepleri Müfettişi, Dârülmualimîn mezunu Mevlit Efendi'ye ek görev verilmesini istedi. Bu isteği uygun gören Maarif Nezareti, Kıbrıs kadılığına gerekli işlemlerin yapılması için talimat verdi ve idadiler de okutulan dersler ile kitapları gösteren iki cetveli gönderdi.⁶⁹

23 Aralık 1907 tarihli talimat gereği Mevlit Efendi ayda yirmi gün süren müfettişlik görevinin yanında düşük bir ücret karşılığında idadide Türkçe dersleri vermeye başladı. Bu görevi 1909 yılı Nisan ayına kadar sürdürdü. Ancak bu tarihten sonra Mevlit Efendi, yetersiz ücret nedeniyle ders vermeyi bırakmıştı.⁷⁰ Aynı dönemde İdadi Müdürü Abdül Fettah Efendi on sekiz yıldır aynı işi yaptığını belirtip, terfi ederek başka bir yere tayinini istedi.⁷¹ Şemsettin Efendi'nin de başmuallimlik yerine yurtdışında eğitimi tercih etmesi sonucu adada bulunan Morali Derviş Efendi başmuallimliğe atandı. Bu dönemde idadide ulûm-i dîniyye, Osmanlıca, Arapça ve Farsça, İngilizce, Rumca muallimleri mevcuttu. Derviş Efendi de ulûm-i ri'yâziyye dersini mükemmel derecede verdi. Ancak yeni öğretim yılı ulum-i tabîiyye derslerini verecek bir muallim olmadan başladı.⁷²

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği aracılığıyla boş kadroya talip olan Darülfünûn mezunlarından muallim yardımcısı Avni Bey'den okul işlerinde yardımcı olmanın yanında, Kimya ve Fen derslerine girmesinin beklendiği kendisine ifade edildi.⁷³ Ancak Avni Bey bu sırada terfi ettiği için teklifi kabul etmedi.⁷⁴ Avni Bey'in görevi kabul etmemesi üzerine Kastamonu İdadisi muallimlerinden Süleyman Efendi ilgili kadroya talip olmuşsa da o da

⁶³ Şemsettin Efendi Kıbrıs İdadisi'nde görev yaparken Dârülmualimîn'i birincilikle bitirdiği için bir adet altın maarif madalyası ile ödüllendirilmişti. *BOA.,KB.MAA.FE., 3/21/8/1.*

⁶⁴ *BOA., MF. MKT., 949/23.*

⁶⁵ *BOA., MF. MKT., 526/77/12.*

⁶⁶ Öksüzöğlü 2003: 48.

⁶⁷ Mirat-ı Zaman, 242, 22 Temmuz 1907.

⁶⁸ *BOA., İ.MF.13/79/1; BOA.,KB.MAA.FE., 3/21/15/1.*

⁶⁹ *BOA., KB.MAA.FE. 3/21/15/1.*

⁷⁰ *BOA., KB.MAA.FE. 3/21/16/1; 3/21/33/1.*

⁷¹ *BOA., MF.MKT., 1112/20/2.*

⁷² Vatan, 42-43, 22 Temmuz 1912.

⁷³ *BOA., HR.SYS., 899/42.*

⁷⁴ *BOA., KB.MAA.FE., 3/21/46/1; BOA., HR.SYS., 899/42.*

daha sonra vazgeçti. İngiliz Büyükelçiliğinden 13 Ocak 1910 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda; idadının bayram tatilinden sonra tamamen yetersiz bir öğretim kadrosuyla öğretime yeniden başlamak zorunda kaldığı belirtildi. Gelecek muallimlerin aralarında paylaşarak vermeleri gereken dersler, diğer idadilerde olduğu gibi Türkçe, Genel Tarih, Genel Coğrafya, Matematik, Doğa Tarihi, Fizik ve Kimya dersleriydi.⁷⁵

Eksik muallimin bulunması adada İdadi İdare Heyeti hakkında olumsuz hava oluşmasına neden oldu. Öğrenciler tarafından yapılan gösterilere İdadi Müdürü Derviş Efendi de katılınca görevden alındı. Yerine muallimlerden Hürremzâde Hakkı Efendi vekâlet etti.⁷⁶

28 Şubat 1910 tarihinde Maarif Nezareti tarafından başmuallimliğe Tevfik, muallimliğe ise İzzet Efendiler seçildi.⁷⁷ Tevfik Efendi Kıbrıs'a 21 Nisan 1910, yardımcısı İzzet Efendi ise 16 Nisan 1910'da geldi.⁷⁸ Hürremzâde Hakkı Efendi vekâlet görevini 1910 Mayısına kadar yürüttü.⁷⁹ Tevfik Efendi, müdürlük görevinin yanında Coğrafya, Tarih ve Türkçe derslerini de verdi.⁸⁰

1910-1911 eğitim yılında Fransızca ve Sağlık Bilgisi derslerini ücretsiz olarak vermek isteyen Dr. Hafız Cemal'in teklifi kabul edildi ve göreve başladı.⁸¹ Ayrıca öğrencilere yürüyüş ve beden eğitimi öğretmeni olarak bir polis çavuşu istendi.⁸²

İngilizce öğretmeni Mr. Hamilton'un öğrencilere sınavda dayak attığı için 31 Ağustos 1912 tarihinden itibaren okul ile ilişkisi kesildi. Mr. Hamilton'un yerine İngilizce derslerine Mithat Efendi görevlendirildi.⁸³

Aynı dönemde Müdür Tevfik ve yardımcısı İzzet Efendiler ada içerisinde hizipleşmelerde taraf olduğu gerekçesiyle görevden alındı.⁸⁴ Tevfik Efendi Pırişine'ye; yardımcısı İzzet Efendi Muş İdadisi'ne atandı⁸⁵ ve 9 Eylül 1912'de adadan ayrıldı.⁸⁶ Bu dönemde idadiyi Rüştüye Müdürü Sabahattin Efendi yönetti.⁸⁷ Maarif Nezaretinden ise yeni muallimlerin 22 Eylül'e kadar gelmeleri talep edildi.⁸⁸ Ayrıca bu dönemde Doktor Hafız Cemal Efendi'nin okul ile ilişkisi kesildi, yerine Doktor Behiç Bey'in görevlendirilmesi kararı alındı.⁸⁹

Tevfik ve İzzet Efendiler görevden alınıp yerlerine yeni muallimler beklenirken Seyf gazetesinde konu ile ilgili;

⁷⁵ BOA., HR.SYS., 899/43.

⁷⁶ Vatan, 42-43, 22 Temmuz 1912; Öksüzoğlu 2003: 49.

⁷⁷ BOA., HR.SYS., 899/43; MİTD, 13 Mayıs 1910: 27 (1).

⁷⁸ MİTD, : 1; BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/51.

⁷⁹ MİTD, 13 Mayıs 1910: 27 (1).

⁸⁰ Öksüzoğlu 2003: 49.

⁸¹ MİTD, 10 Teşrin-i Evvel 1910: 30(4).

⁸² Behçet 1969: 117.

⁸³ MİTD, 4 Temmuz 1912: 35(9); BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/37, 38; İlerleyen dönemde idadide dayak olayı yine tekrar etmiş ve bu durum Kıbrıs Türk basınına yansımıştı. Vatan, 6-7, 23 Nisan 1920.

⁸⁴ MİTD, 19 Temmuz 1912: 36(10); BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/37.

⁸⁵ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/34.

⁸⁶ MİTD, :1 ; BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/51.

⁸⁷ MİTD, 21 Teşrin-i Evvel 1912: 38(12); Behçet 1969: 118.

⁸⁸ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/35,36.

⁸⁹ MİTD, 25 Eylül 1912: 37(11).

*“Ayasofya Mektebi muallimi Veli Efendi, tedavi için İstanbul’a gitmiş, orada iken Maarif Müsteşarından Kıbrıs İdadisi’ne müdür ve muavinliğine tayin olup olmadığını sormuştu. O da Veli Efendi’ye parti güvültülerinden Kıbrıs’a muallim beğendirmek mümkün değildir. Nezaret, hoca tayinine katiyen müdahale etmeyecektir. Her gelen müdür hakkında bir leke isnat etmek işte böyle bir netice doğurmuştur”.*⁹⁰

şeklinde bir haber çıktı. Haberin basında yer alması üzerine Kıbrıs kadılığı sadarete; gazeteye güvenilmese de haberin Kıbrıs Müslümanlarını üzdüğünü bildirdi. Bu durum üzerine Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Kıbrıs kadılığına; Lefkoşa İdadisi’ne müdür ve muallim tayinine nezaretçe karışılmayacağına dair müsteşar tarafından Veli Efendi’ye herhangi bir açıklamada bulunulmadığını bildirdi. Ancak Veli Efendi, müdür tayin edilip edilmediğini sorduğunda, uygun birinin arandığını, ahali arasındaki ihtilaftan dolayı idadi muallimlerinin sık sık değiştirildiğinden, uygun birinin bulunmasında zorluk çekildiği ifade edildi. Ayrıca bu görev kime teklif edilse kabul etmediği ilave edildi. Bu sıkıntılı süreç sonunda müdürlüğe Eskişehir İdadisi Müdürü Müçteba Efendi⁹¹ tayin edildi.⁹²

Aynı dönemde Kıbrıs kadılığından sadarete gönderilen yazıda; gelecek müdür ve yardımcısının hiç bir siyasi faaliyete katılmayıp, kulüp faaliyetlerinde bulunmaması konusunda uyarılması istendi.⁹³ Ayrıca Müçteba Efendi’nin yanında Konya İdadisi ikinci sınıf ulum-i tabiiyye muallimi Muhittin Efendi de Kıbrıs İdadisi’ne tayin edildi.⁹⁴ Müçteba ve Muhittin Efendiler 1912 yılı Ekim ayının sonunda görevlerine başladılar.⁹⁵

Müdür Muavini olan Muhittin Efendi, İngiliz yönetimi tarafından Ziraat Müfettişi Muavinliğine tayin edildiğinden verdiği dersler için iki muallime ihtiyaç olduğu 28 Nisan 1913 tarihinde İdadi Müdürü Müçteba Efendi tarafından İdadi İdare Heyetine bildirilmiş, Kıbrıs kadısından gereğinin yapılması istenmişti.⁹⁶ Beklenen muallimlerin haftalık ders dağılımı şu şekildeydi: Coğrafya 6, Tarih 8, Türkçe 10, Mâlûmat Medeniyye 4, Fransızca 13, Ulum-ı Hakimiyye 2, Tarih-i Tabii 5, Kimya 4 olmak üzere toplam 52 saattir.⁹⁷ Bu dönemde okul muallimlerinden Mısrılızâde Ahmet Hulusi Efendi 1 Haziran 1913’de görevinden istifa etmişti.⁹⁸ Okuldaki muallim sıkıntısı kadılık tarafından sadarete bildirilmişti. Maarif Nezareti tarafından 16 Eylül 1913 tarihinde Tarih, Coğrafya, Türkçe, Ma’lûmât-ı Medeniyye dersleri için Darülfünûn Edebiyat Şubesi mezunlarından Mehmet Sabri Efendi atanmıştı.⁹⁹ Mehmet Sabri Efendi 17 Ekim 1913’de adaya gelip 18 Ekim’de göreve başlamıştı.¹⁰⁰

⁹⁰ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/56 (Seyf, 299, 22 Eylül 1912).

⁹¹ Bartın’da 1880 yılında doğdu. Bartın’da İlkokul ve rüştiye eğitimini tamamladıktan sonra Ulus nahiyesinde medresede Arapça öğrendi. İstanbul’da da bir süre medrese eğitimi aldıktan sonra İstanbul Muallim Mektebi’ni birincilikle bitirdi. Numune-i Terakki, Darüşşafaka, Sivas İdadisi, İzmir İdadisi ve Edime İdadisi müdür yardımcılığı yaptı. 1912 yılında Kıbrıs İdadisi’ne müdür olarak atandı. Öksüzöğlü 2003: 49; Şen 2017: 122.

⁹² BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/54; BOA.,KB.MAA.FE., 2/14/12/1.

⁹³ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/57; 58, 59; BOA.,KB.MAA.FE., 2/14/73/1.

⁹⁴ BOA., HR.SYS., 899/52.

⁹⁵ BOA.,KB.MAA.FE., 2/22/3/1.

⁹⁶ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/64, 65.

⁹⁷ BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/66.

⁹⁸ MİTD, : 1.

⁹⁹ BOA., HR.SYS., 899/57 ; BOA., A.İMTZ.KB., 1E/1-27/63.

¹⁰⁰ MİTD, : 1.

Haftada 28 saat derse giren Sabri Efendi 21 Şubat 1914 tarihinde yani eğitim yılı ortasında maaşının artırılması için dilekçe yazınca durum müftü başkanlığında oluşturulan İdadi İdare Heyetince görüşülmüştü.¹⁰¹ Ders yoğunluğu ve maaşının artırılmaması sebebiyle Kıbrıs İdadisi'nde bir yıl ders veren Mehmet Sabri Efendi 1914 Temmuzunda istifa ederek adadan ayrılmıştı.¹⁰²

Müdür Muavini olan Muhittin Efendi'nin görev yerinin değişmesinden sonra Ulum-ı Tabiiyye Muallimliğine Dârümuallimîn'in mezunu Arif Efendi seçildi. Maarif Nezareti tarafından muallim atamalarının gecikme sebebi olarak da verilen maaşa karşı yoğun ders programı gösterildi.¹⁰³ Nitekim seçilen Arif Efendi görevi kabul etmedi, yerine Dârümuallimîn-i Âliye'nin o yıl Tabiiyat Şubesi mezunlarından 1891 doğumlu Numan Efendi Lefkoşa İdadisi Ulum-ı Tabiiyye Muallimliğine atandı.¹⁰⁴ Numan Efendi adaya 13 Kasım 1913 tarihinde ulaştı.¹⁰⁵ Yeni muallim gelene kadar Darülfünûn öğrencilerinden Eczacı Şevket Efendi'nin Ulum-ı Tabiiyye muallimliğine görevlendirilmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁶ Bir önceki yıl altıncı sınıf öğrencilerinin alamamış oldukları matematik ve fen bilimleri derslerinin haftanın iki günü, dersler bittikten sonra iki saat muallimlerinin yardımıyla tamamlaması uygun görüldü.¹⁰⁷

Yeni müdürün teklifi ile idadide Fransızca dersi mecburi oldu, Çavşayan Efendi de öğretmenliğine görevlendirildi.¹⁰⁸ Arapça, Farsça ve din dersi muallimi olan Hacı Ziyai Efendi'nin okuldan ayrılmasından sonra bir dönem Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi bu dersleri fahri olarak vermeyi kabul etti.¹⁰⁹ İlerleyen dönemde din dersine Hacı Münir Efendi verdi.¹¹⁰ Bu dönemin sonunda okul muallimlerinden Mısırlızade Ahmet Hulusi Efendi 1 Haziran 1913'de görevinden istifa etti.¹¹¹

Muallim görevlendirmelerinden de anlaşılacağı gibi Kıbrıs İdadisi'nin en önemli sorunlarından birisi yoğun ders programı olmasına rağmen yetersiz maaş tahsisidir. Bu adaya gelmeyi düşünen muallimler için cazip bir durum değildir. Yaşanan muallim sıkıntısı yüzünden ya geçici muallimler görev yapmış ya da tecrübesizler bu görevi kabul etmiştir.

5 Ocak 1914 tarihinde idadide görev yapan muallimler ve maaşları; Müdür Müçteba Efendi (180), Sabri Efendi (90), Numan Efendi (90), Mithat Efendi (100), Tercüme Muallimi(12), Rumca Muallimi(12), Fransızca Muallimi (20), Buvap Efendi (24), Fehim Efendi (12) pound almaktaydı. Din dersi ve Arapça mualliminin maaşı evkaf sandığı

¹⁰¹ *MİTD*, 4, 17 Mart 1914: 46(21).

¹⁰² *BOA.,KB.MAA.FE.*, 2/14/44/1; ; 18 Nisan 1914 tarihli emeklilik kesintisi yazışmaları ile ilgili olarak Müçteba ve Mehmet Sabri Efendi'nin adları geçmektedir. *BOA.,KB.MAA.FE.*, 3/21/64/1.

¹⁰³ *BOA., A.)MTZ.KB.*, 1E/1-27/76; *BOA.,KB.MAA.FE.*, 2/14/28/1.

¹⁰⁴ *BOA., HR.SYS.*, 899/58; Taşer 2010: 195.

¹⁰⁵ *MİTD*, : 1.

¹⁰⁶ *MİTD*, 7 *Teşrin-i Evvel* 1913: 44(18).

¹⁰⁷ *MİTD*, 5 *Kanun-ı Sani* 1914: 45(19).

¹⁰⁸ Fransızca öğretmenin maaşı öğrencilerden alınacak duhuliyeye ücretinden temin edilecekti. *MİTD*, 15 *Teşrin-i Sani* 1912: 39(13).

¹⁰⁹ *MİTD*, 3 Mart 1913: 41(15).

¹¹⁰ *MİTD*, 22 Eylül 1913: 43(17).

¹¹¹ *MİTD*, : 1.

aracılığıyla ödendi. Arapça ve din dersi muallimi ile Fransızca öğretmenin maaş artış talepleri ise bütçenin yetersiz olması sebebiyle gerçekleştirilemedi.¹¹²

Birinci Dünya Savaşı arifesinde Sabri Efendi'nin adadan ayrılması ile dönemin şartları gereği Kıbrıs'a muallim gönderilemeyeceği değerlendirildi.¹¹³ Sabri Efendi'nin derslerinin bir kısmına Mithat Efendi'nin,¹¹⁴ geri kalan derslerine ise idadiden mezun olmuş Salih Zeki Efendi'nin yardımcı muallim olarak girmesi kararlaştırıldı. Din dersleri için yardımcı muallim olarak Kufizade Asaf Bey aylık 2,5 pound ücret, ilave İngilizce öğretmeni olarak Akil Efendi haftada 9 saat karşılığında 3 pound almayı kabul etti.¹¹⁵ Salih Efendi defterhanede işe başlaması üzerine idadideki görevinden istifa etmiş yerine 17 Ocak 1915'te Ratib Efendi aylık 2,5 pound ile yardımcı muallimliğe başlamıştı.¹¹⁶

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'nden muallim ve kitap gelmemiş, şartlar daha da zorlaşmıştı. Bu dönem Müçteba Bey ve Mithat Bey büyük hizmetlerde bulunmuştu.¹¹⁷ Ailesi Müçteba Efendi'den haber alamayınca durumu hakkında Amerikan Elçiliği aracılığı ile bilgilendirilmiş ve durumunun iyi olduğu, idadide görevine devam ettiği bildirilmişti. Müçteba Efendi'nin de on aydır İstanbul'dan haber alamadığı ifade edilmişti.¹¹⁸

Birinci Dünya Savaşı gibi zor bir dönemde Müçteba Efendi eldeki imkânları en iyi şekilde değerlendirerek teşkilatlanmaya çalıştı. Müçteba Efendi'nin gerek yardımcı muallimlerle eğitime devam etmesi, gerekse okul saatleri dışında yatakhane öğrencileri kontrol altında tutması İdare Heyetinin takdirini kazandı.¹¹⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'dan muallim görevlendirilmesi yapılamadığı için Müçteba ve Mithat Efendiler üzerindeki ders yükü arttı. Okulda muallim sayısını arttırıp ders yükünü azaltmak için İngilizce derslerine takviye etmek amacıyla 1915 yılının sonunda Mr. Swale(?) ilave İngilizce dersleri vermeye başladı.¹²⁰ 1917 yılında Müftüzade Dâna Efendi'nin¹²¹ din derslerine girmesi kararı alındı. Yeni muallimin maaşı evkaf idaresi tarafından karşılandı.¹²²

1918-1919 yılı toplantısında; Kufi Efendi'ye herhangi bir dersi vermek şartıyla senelik 60 lira maaş verilmesine; Mithat ve Dâna Efendilerin görevlerine devam etmesine; Said Hoca'nın da Rumca ve Türkçe eğitimi verip, maaşının 60 lira olmasına karar verildi. Hilmi Efendi veya Mehmet Efendi'ye 48 liralık muallimlik teklif edilmesi uygun görüldü.¹²³

¹¹² MİTD, 5 Kanun-ı Sani 1914: 45(19).

¹¹³ MİTD, 21 Eylül 1914: 51(26).

¹¹⁴ Müçteba Efendi gibi gayretli çalışmaları ile İdadi İdare Heyetinin takdirini kazanan Mithat Efendi 10 pound ile ödüllendirilmişti. Bir sonraki yılda Mithat Efendinin maaşına zam yapılmıştı. MİTD, 8 Ağustos 1916: 67(42); MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 79(53).

¹¹⁵ MİTD, 14 Teşrin-i Sani 1914: 56(31).

¹¹⁶ MİTD, 26 Nisan 1915: 59(34).

¹¹⁷ Öksüzöğlü 2003: 20.

¹¹⁸ BOA., DH.İ.UM., 84/1/24.

¹¹⁹ MİTD, 26 Nisan 1915: 60(35).

¹²⁰ MİTD, 1 Aralık 1915: 62(37).

¹²¹ Bilgi için bk. Ateşin 1996: 264-272.

¹²² MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 79(53).

¹²³ MİTD, 7 Teşrin-i Evvel 1918: 88(61); (Kayıt tutanağında belirtilen tutarlar lira olarak ifade edilmişse de pound olarak değerlendirilmelidir.)

1919 yılında Said Hoca muallimliğe devam etti, tecrübe kazanması için M. Necati Efendi talebe muallim olarak görevlendirildi. A. Cemal Efendi'ye de muallimlik teklifi edilip, Tahsin Efendi'nin maaşının artırılması kabul edildi. Din dersi muallimi Dâna Efendi'nin maaşının diğer muallimler gibi yıllık 60 liraya çıkarılmasının evkaftan talep edilmesi uygun görüldü.¹²⁴ Aynı yıl içerisinde başarılı çalışmalarından dolayı Müçteba Efendi'ye 20, Mithat Efendi'ye 15 ve müftünün teklifiyle Dâna Efendi'ye 12 pound ilave ücret ödenmesine karar verildi.¹²⁵

Savaş sona erdiğinde Müçteba Efendi İdadi Müdürlüğünden ayrılp İstanbul'a dönmek istedi.¹²⁶ Durum İngiliz Fevkalade Komiserliğinden Hariciye Nezareti aracılığı ile Maarif Nezaretine iletildi. İngiliz yönetimi de Müçteba Efendi'nin Kıbrıs'taki vazifesini gerektiği şekilde yaptığını, Maarif Nezaretinden adı geçen kişinin görevine devam etmesi yönünde değerlendirmede bulunulması arzusunda olduğunu bildirdi.¹²⁷ Bu dönemde idadideki din derslerine mualliminin ayrılması nedeniyle geçici olarak Salih Efendi görevlendirildi. Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi de bazı din derslerine girdi.¹²⁸

Kıbrıs İdadisi Bütçesi

İngiliz yönetimi adanın genel bütçesinden rüşdiyeye yaptığı gibi idadinin ihtiyaçları için de dönem dönem değişen bir bütçe tahsisi yapmıştı. Bu bütçelerin bir kısmı Ada İngiliz yönetiminin almış olduğu vergilerden, bir kısmı da evkaf idaresi, duhuliye ve hayırsever Türklerin yapmış olduğu yardımlardan oluşmuştu. Okulun açıldığı tarihten itibaren tespit edilen bütçeler şu şekildeydi:

Öğretmen Adı	Maaşı (£) (s) (cp)	Ayrıca gönüllüler tarafından finans edilen 42 poundluk harcama kalemi mevcuttur. Bunlar kapı görevlisi (15), beklenmedik harcamalar (5), iki emekli öğretmene verilen maaş (24) (£) idi. Toplam Harcama Kalemleri: 336 (£)
Hafız Ali Rıza Efendi	120 0 0	
Mehmet Mesbah	72 0 0	
Fevzi Ali Rıfki Efendi Efendi	36 0 0	
Hacı Velizade Mehmet Ziyai Efendi	24 0 0	
Victor Vedova	40 0 0	
Toplam Öğretmen Maaşı: (Yönetim tarafından karşılanıyor)	292 (£)	

Tablo: 1 1899-1900 yılı Bütçesi

Kaynak: Cyprus Blue Book 1899-1900: 276-277.

¹²⁴ MİTD, 13 Kanun-ı Sani 1919: 90(63).

¹²⁵ MİTD, 17 Haziran 1919: 94(67).

¹²⁶ Bu talepte İrfan Bey'in okuldaki bütün muallimlerin ve programının büyük ölçüde değiştirilmesi gerektiği, ancak dönemin buna müsaade etmediğini içeren iddiasının özellikle tutanaklara geçirilmesini istemesi etkili olmuş olabilir. MİTD, 17 Haziran 1919: 95(68).

¹²⁷ BOA., HR.TO, 609/15.

¹²⁸ MİTD, 25 Eylül 1919: 96(69).

Öğretmen Adı	Maaşı (£) (s) (cp)	Kapı görevlisi (15), iki emekli öğretmene verilen maaş (24) Kitap ve Kırtasiye Giderleri (13), alınan borcun faiz tutarı (34), v.b. harcamalar ile birlikte 114(£) 14 s(şilin) 1 cp(pens)'dir Toplam Harcama Kalemleri: 502(£) 7 s 8 cp
Hafız Ali Rıza Efendi	120 0 0	
Mehmet Mesbah	72 0 0	
Fevzi Ali Rıfki Efendi Efendi	36 0 0	
Hacı Velizade Mehmet Ziyai Efendi	24 0 0	
John Thompson	150 0 0 135 13 7 (aldığı maaş)	
Toplam Öğretmen Maaşı:	402 (£) (387 13 7)	

Tablo: 2 1900-1901 yılı Bütçesi

Kaynak: Cyprus Blue Book 1900-1901: 282-283.

Öğretmen Adı	Maaşı (£) (s) (cp)	Kapı görevlisi (15), iki emekli öğretmene verilen maaş (24), İngilizce öğretmenin evinin kirası (15), alınan borcun faiz tutarı (34 5 1), v.b. harcamalar ile birlikte 127 £ 11 s 4 cp'dir Toplam Harcama Kalemleri: 421(£) 3 s 8 cp	
Baş Öğretmen (-)			
Mehmet Mesbah	72 0 0		
Hacı Vahid	43 2 4		
John Thompson	150 0 0		
Ahmet Raik	Stajyer Öğretmen		12 0 0
Ahmet Derviş	Stajyer Öğretmen		9 0 0
Ahmet Zihni	Stajyer Öğretmen		7 10 0
Toplam Öğretmen Maaşı:	293 12 4		

Tablo: 3 1901-1902 yılı bütçesi

Kaynak: Cyprus Blue Book 1901-1902: 280-281.

Öğretmen Adı	Maaşı (£) (s) (cp)	Halil Efendi'nin maaşı Evkaf tarafından ödenecektir. İki emekli öğretmene verilen maaş (24), İngilizce öğretmenin evinin kirası (15), alınan borcun faiz tutarı (34 5 1), v.b. harcamalar ile birlikte 95 £ 14 s 0 cp'dir Toplam Harcama Kalemleri: 519 £ 14 s 0
Halil Efendi	144 0 0	
Mehmet Mesbah	72 0 0	
John Thompson	150 0 0	
Hasan Tahsin(Rumca Öğretmeni)	24 0 0	
Ahmet Raik	12 0 0	
Ahmet Derviş	9 0 0	
Abdullah Akil	Kapı Görevlisi	
Toplam Maaş:	426 0 0 (*418 pound 10 şilin olmalı)	

Tablo: 4 1902-1903 yılı bütçesi

Kaynak: Cyprus Blue Book 1902-1903: 266-267.

1903-1904 yılına ait resmî kayıtlarda idadi bütçesi 555 pounddu. Okul müdürü ve başmuallim Halil Efendi'nin 144 poundluk maaşı evkaf idaresi tarafından karşılandı. Ayrıca bu kayıttaki idadının İngiliz yönetiminin kontrolü altında olduğu vurgulandı. Aynı dönemde Rumların Okulu ise İngiliz yönetiminden 200 poundluk yardım aldı. Bunun yanında gönüllü ücretleri ve öğrencilerden alınan ücretler 1062 pounddu. Bu okulun toplam bütçesi 1262 pound olarak, bir komite tarafından idare edildi.¹²⁹

¹²⁹ Cyprus Blue Book 1903-1904: 242-243.

1904-1905 yılındaki kayıtlarda idadının toplam bütçesi 567 pound olup, bu bütçe içerisinde yer alan 151 poundluk müdür maaşını evkaf idaresi ödedi. Bütçenin geri kalan kısmı ise İngiliz yönetimi tarafından karşılandı. Bu yılda da idadının doğrudan İngiliz yönetiminin kontrolünde olduğu belirtildi.¹³⁰ 1905-1906 yılında toplam bütçe 504 pounddu. Bunun 345 pound 12 şilinlik kısmı İngiliz idaresi tarafından, 158 pound 8 şilinlik kısmı ise evkaf tarafından ödendi. Bu dönem okulun idaresi yine İngiliz yönetimindeydi.¹³¹

1906-1907 yılındaki kayıtlarda evkafın idadi bütçesine ayırdığı miktar 60 pounddu. İngiliz yönetimi idadi için 384 poundluk pay ayırırken toplam bütçe 444 pound oldu. Yeni kanuna göre okul yönetimi Müslüman Orta Okullar İdaresi'ne geçti.¹³²

1907-1908 yılındaki kayıtlarda rüştiye kısmının idadiden ayrılması sonrası evkaf idaresince idadiye 71 pound bütçe tahsis edildi. Evkaf idaresi ile birlikte gönüllü yardımları, öğrenci ücretleri toplamı 131 pounddu. Ayrıca 384 pound yönetim tarafından olmak üzere toplam idadi bütçesi 515 pounddu.¹³³

1908-1909 yılında toplam bütçe 545 pound idi. Bunun 384 poundluk kısmı İngiliz yönetimi tarafından karşılanırken, geri kalan kısmı ise evkaf, öğrenci ücretleri ve gönüllü yardımlarından oluştu.¹³⁴

1909-1910 yılı kayıtlarında 36 pound evkaftan temin edilirken, eğitim kanunu gereğince oluşturulan okul yardım fonundan ise 126 pound tahsis edildi. Yönetim tarafından tahsis edilen 384 pound bütçeye önemli oranda katkı sunuyordu.¹³⁵ Bir sonraki yılda yönetim tarafından yine 384 pound verilirken, evkaf idaresi, öğrenci ücretleri ve gönüllü yardımları toplam 120 pounddu. Toplam İdadi bütçesi 504 pounddu.¹³⁶

1911-1912 yılında yönetim tarafından idadi bütçesine tahsis edilen tutar 384 pound idi. Ayrıca eğitim vergisi, öğrenci ücretleri, gönüllü yardımları ve evkaf desteği ile toplam bütçe 516 pound oldu.¹³⁷ Ertesi yıl yönetimden yine 384 pound tahsis edilirken, diğer kalemlerle birlikte toplam bütçe 524 pounda çıkmıştı.¹³⁸

1913-1914 yılı kayıtlarında toplam idadi bütçesi 553 pound idi. Bunun yine 384 poundluk kısmı yönetim tarafından karşılandı. Geri kalan 169 poundluk kısım ise yardımlardan, vergilerden, öğrenci ücretlerinden ve evkaftan tahsis edilen tutardan oluştu.¹³⁹ Bir sonraki yıl ise; toplam bütçe, 596 pounddu. Bu tutarın 384 poundluk kısmı yönetim tarafından geriye kalan 212 poundu ise toplanan vergiler, öğrenci ücretleri, evkaf desteği ve gönüllü yardımlarından ibaretti¹⁴⁰

1915-1916 yılındaki kayıtlarda toplam bütçenin 617 pound olduğu tespit edildi. Bu tutarın yükselişindeki neden artan öğrenci sayısıydı. Bu kalemde 74 pound gelir sağlandı.

¹³⁰ Cyprus Blue Book 1904-1905: 202-203.

¹³¹ Cyprus Blue Book 1905-1906: 214-215.

¹³² Cyprus Blue Book 1906-1907: 222- 223.

¹³³ Cyprus Blue Book 1907-1908: 228-229.

¹³⁴ Cyprus Blue Book 1908-1909: 222-223.

¹³⁵ Cyprus Blue Book 1909-1910: 214-215.

¹³⁶ Cyprus Blue Book 1910-1911: 224-225.

¹³⁷ Cyprus Blue Book 1911-1912: 224-225.

¹³⁸ Cyprus Blue Book 1912-1913: 230-231.

¹³⁹ Cyprus Blue Book 1913-1914: 230-231.

¹⁴⁰ Cyprus Blue Book 1914-1915: 230-231.

Aynı dönemde evkaf yardımı 24 pounddu. Ayrıca vergilerle bu tutar 266 pounda ulaştı. İngiliz yönetimi tarafından tahsis edilen tutar 384 olarak devam etti.¹⁴¹

1917-1918 yılındaki kayıtlarda idadi bütçesi 849 pounda yükseldi. İngiliz yönetiminin verdiği 384 pound sabit kalırken, eğitim için alınan vergi, evkaf tarafından tahsis edilen 30 pound hemen hemen aynı idi. Asıl artış öğrenci sayısındaki yükselişe bağlı olarak velilerden alınan tutardıydı. Bu tutar 252 pounda ulaşmış olup, diğer gelirlerle birlikte 465 pound olarak gerçekleşti.¹⁴² 1918-1919 dönemi kayıtlarında bütçe 882 pounda yükseldi. 384 poundluk tutar sabit kalırken, diğer gelirlerin toplamı 498 pounda yükseldi. Bu tutarın sadece 30 poundu evkafın iken, velilerden alınan ücret 252 pounddu. Bu da öğrencilerden alınan ücretin arttığını göstermektedir.¹⁴³ Bu dönem idadi bütçesinin asıl artış nedeni Debbağ Derviş Efendi¹⁴⁴ Vakfı tarafından idadiye tahsis edilen tutardı. İlgili vakıf 3000 poundu geçkin bir bütçeye sahipti. Bunun yıllık faizi 180 pounddu. Ayrıca mezkûr vakıf idadi için yaklaşık 375 pound ayırmıştı.¹⁴⁵ Hayırsever Debbağ Derviş Efendi'nin idadi için büyük öneme sahip bu bağışı mali kriz içerisinde bulunan ve başta yeterli muallim temin edemeyen ve fiziki olarak yetersiz olan okul binasının gelecek yıllarda değiştirilmesi için büyük bir fırsat oldu.

1919-1920 yılına ait kayıta idadi bütçesi 860 pounda ulaştı. Bu tutarın 384 poundluk kısmı yönetim tarafından verilmeye devam etti. Bunun yanında 486 poundluk diğer gelirler mevcuttu. Bu tutarın sadece 30 poundu evkaf tarafından, 250 poundu velilerden alınan ücret, vergi geliri ve hayırseverlerin yaptıkları yardımlardan oluştu.¹⁴⁶

1920 yılında yayımlanan eğitim kanunu ile ilgili bazı hususlar idadinin maddi ihtiyaçlarını karşılayacak konuları içeriyordu. Yayımlanan kanuna göre; evlerden alınan kıymet vergisi ile koyun, keçi ve domuzlardan alınan vergi oranları artırılarak eğitim fonuna aktarılacaktı. İhtiyaç durumunda okulun bakımı için bu fondan istifade edilecekti.¹⁴⁷ 1920 yılı tarihli kayıta yönetim tarafından verilen 384 pound devam etmişti. Aynı yıl içerisinde yeni kanuna göre okul vergisi olarak 566 pound bütçeye ilave edilmiş, toplam bütçe ciddi oranda arttırılarak 950 pounda yükselmişti.¹⁴⁸

Osmanlı yönetimi döneminde ada bütçesinden rüştiyeye tahsis edilen bütçe değişikliklerle İngiliz döneminde de devam etmiştir. İdadinin açılışı ile yönetim tarafından rüştiyeye tahsis edilen bütçe idadi için verilmiştir. Ancak bu bütçe yeterli olmamıştır. Bu nedenle dönem dönem değişmekle birlikte evkaf idaresi tarafından bir miktar para öğretmen maaşı ve okul giderleri için idadi bütçesine eklenmiştir. Evkaf idaresi tarafından yapılan yetersiz yardım bir çözüm olamamıştır. Bütçe açığını kapatmak için duhuliye alınmak zorunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Rumların gymnasiumu ile karşılaştırıldığında idadi bütçesi yetersiz kalmış, başta muallim temini, eğitim için gerekli malzeme vb. ihtiyaçlar yeteri kadar karşılanamamıştır. Hayırsever Kıbrıs Türklerinden Debbağ Derviş Efendi adına kurulan vakfın okula tahsis edilen gelirleri idadi bütçesi için ayrı bir öneme sahiptir.

¹⁴¹ Cyprus Blue Book 1915-1916: 230-231.

¹⁴² Cyprus Blue Book 1917-1918: 230-231.

¹⁴³ Cyprus Blue Book 1918-1919: 230-231.

¹⁴⁴ Debbağ Derviş Efendi'nin cenaze töreni EK: 2.

¹⁴⁵ *MİTD*, 5 Mayıs 1919: 91-92(64-65).

¹⁴⁶ Cyprus Blue Book 1919-1920: 230-231.

¹⁴⁷ The Cyprus Gazette, 1448, Extraordinary, 16 Eylül 1920: 427-428.

¹⁴⁸ Cyprus Blue Book 1920: 152-153.

Maarif İane Sandığı, Yardım Kampanyaları ve Evkaf Desteği

Kıbrıs İdadisi'nin açılmasıyla birlikte adada yaşayan ve sıbyan mektebini bitirmiş çocuğu olan Müslüman aileler, çocuklarını idadiye göndermeye başladı. İdadi'de öğrenciler tek tip elbise giyerlerdi. Bu elbiseler kışlık ve yazlık olmak üzere iki çeşit olup, okulda elbise yaptırmaya gücü yetmeyenler vardı. Bu öğrenciler için ada Müslümanlarının ileri gelenleri ile eğitime önem veren halktan yardım toplama kararı alındı. Bu amaçla kurulan komiteye Kıbrıs Müftüsü Hacı Ali Rıfki Efendi başkanlık yaptı.¹⁴⁹ Bu amaçla düzenlenen yardım kampanyası ada Türk basınında yer aldı ve iki hafta içerisinde 179 şilin 7 kuruş toplandı.¹⁵⁰ İlerleyen günlerde toplanan yardımlarla kimsesiz ve fakir öğrencilerden elbise almaya gücü yetmeyen 17 öğrencinin elbise ihtiyacının giderildiği haberi yapılmıştı. Haberin devamında bu öğrencilerin medreselerde kuru ekmek ve biraz mercimekle karınlarını doyurdukları; kalem, kâğıt, kitap masraflarının yönetim tarafından ödenmesinin beklenmemesi ifade edildi. Bu ihtiyaçlar için Lefkoşa'da sadece 500 kişinin ayda “sadece bir kuruş” verdiği takdirde yılda 6.000 kuruş ile vatan evlatlarının bütün ihtiyaçlarının karşılanacağı belirtildi.¹⁵¹ Nitekim bu çağrı karşılık bularak idadi öğrencilerinden kimsesiz ve fakir olanların ihtiyaçlarını gidermek üzere 10 Mart 1898 akşamı Darülitthah'ta “Maarif İane Sandığı” oluşturuldu. Başkan ve azalar seçilerek Müslümanlardan ayda bir kuruştan aşağı olmamak üzere yardım toplanması kararlaştırıldı.¹⁵² Bu kampanya ada dışında da yankı buldu. Kıbrıs İdadisi'nin açılmasında önderlik yapıp dönemin Kıbrıs kadısı iken Beyrut kadılığına atanan Ataullah Efendi de yardım kampanyasında yer alacağını duyurdu.¹⁵³ Ataullah Efendi, Zaman gazetesi imtiyaz sahibi Ahmet Derviş Paşa'ya bu amaçla 20 şilin gönderdi. Bir hafta içerisinde yapılan yardımlar 188,5 kuruşa ulaştı.¹⁵⁴ Gazetelerde yer alan habere göre; bu yardımlar sayesinde ihtiyaç sahibi öğrencilerin elbise, kitap ve diğer eğitim malzemelerinin temini sağlandı. Nihayetinde eğitimin önemli oranda geliştiği ifade edildi.¹⁵⁵

Kıbrıs kadısı Vecihi Efendi'nin başkan, Kıbrıs müftüsü Ali Rıfki Efendi'nin de üye olduğu komite tarafından toplanan yardım kampanyasından Müslüman köylerinin de haberdar olması için duyuru yapıldı. Duyuru yazısında; birkaç aydır idadi öğrencileri için toplanan yardımın sadece Lefkoşa şehir merkezindeki maarif-perverler tarafından yapıldığı¹⁵⁶, 29 fakir öğrencinin elbise ihtiyaçlarının ve İstanbul idadilerinde okutulan kitapların bu sayede temin edildiği açıklandı. Yazının devamında bu 29 öğrencinin 14'ünün köylerden geldiği, sayının arttığı ve köy halkından maarif-perverlerin de bu yardım kampanyasına katılmasının uygun olacağı, harman zamanında her isteyenin az çok istediği kadar zahireyi köyün ileri gelenleri ve imamı vasıtasıyla toplayarak maarif iane sandığına vermesi istendi. Yazının sonunda ise yardımda bulunan köylerdeki fakir öğrencilerden

¹⁴⁹ Zaman, 296, 28 K. Sani 1898.

¹⁵⁰ Başta Müftü Hacı Ali Rıfki (15 şilin) olmak üzere, Zaman Gazetesi imtiyaz sahibi Ahmet Derviş Paşa (20 şilin), Evkaf Deleşesi Sadık Efendi (10 şilin) ve adanın önde gelen Müslümanları da yardım kampanyasına katılmışlardı. Zaman, 297, 4 Şubat 1898; Zaman, 298, 11 Şubat 1898.

¹⁵¹ Kıbrıs, 285, 7 Mart 1898.

¹⁵² Zaman, 301, 11 Mart 1898.

¹⁵³ Kıbrıs, 286, 14 Mart 1898.

¹⁵⁴ Zaman, 302, 18 Mart 1898.

¹⁵⁵ Zaman, 317, 1 Temmuz 1898.

¹⁵⁶ Lefkoşa merkezinden istenen seviyede yardım toplanamaması eleştirilmişti. Kıbrıs, 305, 1 Ağustos 1898.

sıbyan mektebi diploması olan veya okuma bilgisi bulunanların Eylül ayının başında idadiye kayıt olabileceği ve bu öğrencilerin elbise ve kitap ihtiyaçlarının temin edileceği¹⁵⁷ ilan edildi. Ancak bu çağrı beklenen ölçüde karşılık bulmadı. Toplanan yardım miktarıyla elbise alınamayacağı için öğrencilerin kışın yazlık elbiseleri ile "titreyecekleri", köylülerin yapacakları yardımı en kısa süre içerisinde gerçekleştirmeleri talep edildi.¹⁵⁸

Maarif İane Sandığı fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını bir miktar giderse de uzun vadede çözüm olamadı. Müslüman/Türk eğitimi ve idadinin eksikleri için evkaf idaresinden yardım talep edildi. Basında yer alan habere göre; Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Kıbrıs'ta da evkaf gelirlerinin Müslüman eğitime terk edilmesi, bu sayede eğitim işlerinin düzeleceği dile getirildi. Bu durum İslam Maarif Encümen üyeleri tarafından da defalarca yazılı olarak ifade edildi. Evkaf Sandığından senelik eğitime hiç olmazsa 400 lira kadar bir tutar ayrılması kararı alınarak durum valiye yazılı olarak bildirilmiş olsa da evkaf memurlarının isteksizliği sonucu bu teşebbüs yarım kaldı. Konu basında tekrar gündeme getirilip evkaf sandığından verilecek tutara Lefkoşa'da yaşayanlardan alınacak maarif hissesi ilave edilmesi teklif edildi. Böylece idadi ile diğer okulların ihtiyaçları karşılanacaktı. Yönetim tarafından verilen tutar ile de köylere yeni okullar açılması teklif edildi.¹⁵⁹

Evkaf idaresinin Kıbrıs Türklerinin eğitimini destekleme çağrısı geç de olsa karşılık buldu ve 21 Eylül 1901'de adada göreve başlayan idadi müdürü Halil Efendi'nin 144 pound olan maaşı evkaf bütçesinden karşılandı.¹⁶⁰ Bu dönemde okul bütçesinin yetersiz olması nedeniyle evkaf idaresi tarafından idadi müdürünün maaşı ödendi.¹⁶¹ Ayrıca idadide görev yapan din dersi mualliminin maaşı¹⁶² ve din dersleri kitaplarının bedeli de evkaf idaresi tarafından karşılandı.¹⁶³

İdadinin ekonomik olarak desteklenmesi için ev vakfedenler oldu. Bunlardan birisi Derviş Efendi idi. Derviş Efendi'nin vakfettiği ev bahçesi ile beraber iki yıllığına 42 liraya kiralandı. Bu işlemleri müftü takip ederek, konu hakkında yeri geldiğinde heyeti bilgilendirdi.¹⁶⁴ Derviş Hacı Şükrü tarafından İdadi için vakfedilen senet ve nakit tutarın İslam İddihar Sandığında¹⁶⁵ muhafaza edildiği Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi tarafından ayrı bir toplantıda açıklandı.¹⁶⁶ İdadi İdare Heyetinin kararıyla vakfa mütevellî Müftü Ziyaeddin Efendi seçildi.¹⁶⁷ Derviş Şükrü Vakfı tarafından sağlanacak gelirlerin karşılığı olarak İdadi binasının fiziki olarak yetersiz olması nedeniyle 10 dönümden az olmamak üzere yeni arazi alımı yapılması kararlaştırıldı.¹⁶⁸ Debbağ Derviş Efendi'nin vakıf hesapları Evkaf

¹⁵⁷ Zaman, 321, 29 Temmuz 1898.

¹⁵⁸ Kıbrıs, 307, 15 Ağustos 1898.

¹⁵⁹ Zaman, 334, 21 T. Evvel 1898.

¹⁶⁰ Cyprus Blue Book 1902-1903, s. 266-267.

¹⁶¹ The Cyprus Gazette 782, 12 Şubat 1904; Diğer bir belgede Halil Efendi'nin maaşının 4 yıl boyunca ödendiği bildirildi. *BOA, MF. MKT., 913/32 (21 K. Sani 1321-3 Şubat 1906)*.

¹⁶² The Cyprus Gazette 782, 12 Şubat 1904.

¹⁶³ The Cyprus Gazette 812, 30 Aralık 1904.

¹⁶⁴ *MİTD*, 26 Nisan 1915: 59(34).

¹⁶⁵ Önemli değişikliklerle birlikte Türk Bankası'nın temelini oluşturmuştu. İslam İddihar Sandığı için bk., Ateşin 1996: 152 ve Özkul ve Akcansoy 2014: 4-5.

¹⁶⁶ *MİTD*, 5 Nisan 1917: 72(47).

¹⁶⁷ *MİTD*, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 81(numarasız).

¹⁶⁸ *MİTD*, 1 Mart 1918: 83(56).

İdaresi tarafından incelendi. 30 Ekim 1918'de mütevellilerin elinde 2.414 pound 18 şilin olup, toplantı tarihine kadar 600 pound daha ikraz edildi. Gelirlerinden yıllık olarak 180 pound faiz kazancı elde edildi. Faiz geliri hariç olmak üzere İdadi için ayrılan tutar yaklaşık 375 pounddu.¹⁶⁹ Derviş Efendi Vakfı, İdadi için önemli bir gelir kaynağı idi. Böylece okulun daha büyük bir şekilde inşası için farklı bir mevkide arazi arama çalışmaları başlatıldı.

Kıbrıs Türklerinden eğitime destek verenlerden birisi de Barutçuzade Hafız Ahmet Vasıf Efendi idi. Lefkoşa'nın Arabahmedpaşa, Ayasofya, Korkudefendi, İplikpazarı mahalleleri ile Balcıyazması köyü ve Magosa'da Debbaghane, Altın-tepe, Kızılkule, Mustafapaşa mevkilerinde bulunan çeşitli ev, dükkân, tarla ve diğer mülklerini vakf etmişti. Buna göre, Lefkoşa medreselerinde eğitim alanlar ile ihtiyaç sahibi idadi öğrencilerine, her sene hatim ve mevlit okumaları şartıyla eğitimlerini destekleyecekti. Bu vakfın mütevelliliğine Kıbrıs müftüsü Hacı Mehmet Ziyaeddin Efendi'yi tayin etti.¹⁷⁰

İdadi öğrencilerine destek verenler sadece erkekler değildi. Sözelimi Attar Mehmet Emin Efendi Vakfı'nın mütevellisi Hacı Mustafa Sufi Efendi kızı Hatice Hanım vakfın gelirlerinden belirli bir kısmının İdadi İdare Heyeti ve Müdürü aracılığı ile okula harcanmasını istedi.¹⁷¹ Kıbrıs Türklerine özellikle Birinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin destek olamaması sonucunda hayırsever Kıbrıs Türkleri bu açığı kurdukları vakıflar aracılığı ile kapatmaya çalışmıştır.

İdadi ile ilgili olarak çeşitli dernekler tiyatro ve oyunlar düzenleyip, elde edilen geliri idadideki fakir öğrencilerin masraflarına harcadılar. Bunun dışında da şahsi olarak yardım kampanyaları düzenlenip toplanan tutar aynı amaçla kullanıldı. Bu kampanyalara düzen getirmek isteyen Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi; İdadi İdare Heyetine konu hakkında bir teklifte bulundu. Ziyaeddin Efendi, herhangi bir cemiyet, şahıs veya heyet fakir öğrenciler veya okul için gerekli fenni aletler gibi okul yararına tiyatro vb. etkinlik yapmak isterse gelirinin İdadi İdare Heyeti Kâtibi Fahri'ye yatırılması, dağıtım şekli veya harcamasının idare heyeti tarafından kararlaştırılmasını önerdi. Aksi takdirde izin verilmemesi gerektiğini ifade etti.¹⁷² Bu durum gelen yardımların okulun ihtiyaçlarına göre, daha sistemli şekilde harcanmasını sağlayacaktı.

Duhuliye

İngiliz yönetiminin eğitim için tahsis ettiği bütçe yetersiz kaldığından idadideki eğitim seviyesinin yükseltilmesi, müdür ve müdür yardımcısı dışında görev yapan muallimlerin maaşlarının ödenmesi için ek bütçeye ihtiyaç vardı. Bu amaçla okula gelen fakir öğrenciler dışında kalanlardan duhuliye adı altında belirli bir oranda para alınması kararlaştırıldı.

Okulun açılışını takip eden yıllarda duhuliye konusu gündeme gelmiş ve 1898-1899 eğitim öğretim yılında idadi giriş sınavında başarılı olanlar arasından idadiye devam edeceklerden bir ile beş lira arası duhuliye alınması uygun görülmüştü.¹⁷³ Halil Efendi'nin müdürlüğü döneminde okulun eğitim seviyesini artırmak amacıyla yeni muallim getirilmesi

¹⁶⁹ MİTD, 5 Mayıs 1919: 91-92(64-65).

¹⁷⁰ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, Zabıt 115, 111/1, 28 Haziran 1918.

¹⁷¹ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, Zabıt 115, 265/1, 3 Şubat 1919.

¹⁷² MİTD, 5 Mayıs 1919: 93(66).

¹⁷³ Behçet 1969: 78-80, 114.

için ek bütçeye ihtiyaç duyulmuş, bunu temin için 1905'te yeni çıkan kanuna dayanarak Kavanin Meclisi ve İdadi İdare Heyeti Üyesi Şevket Bey konuyu İdare Heyeti toplantısında gündeme getirmişti.¹⁷⁴

2 Mart 1909 tarihinde komisyonca alınan karara göre duhuliyeye ödemeyenlerin okula alınmayacağı İdadi Müdürlüğüne bildirildi.¹⁷⁵ 15 Kasım 1912 tarihinde İdare Heyeti, velilerinin maddi durumuna göre öğrencilerden alınacak 3 farklı orandaki duhuliyenin miktarını belirlemek amacıyla Mehmet Ziyaeddin Efendi, Fahri Bey, Mısırlızade Ahmet Hulusi Efendi ile İslam Mektepleri Müfettişi İbrahim Hakkı Efendi'¹⁷⁶ den oluşan bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı.¹⁷⁷ Ertesi yıl eğitim başladığında İdare Heyeti alınacak duhuliyeyi birinci kategori için 30, ikinci kategori için 15, üçüncü kategori için 6 şilin olarak belirledi. Bu miktarların üç taksit olarak tahsil edilmesi kararı alındı.¹⁷⁸

1914 yılında İdadi İdare Heyeti, sonraki eğitim yılı için duhuliyeyi 5 farklı kategoride belirledi. Bunlar; 6, 12, 21, 30 ve 42 şilindi. Ancak fakir olanlardan bu ücretin alınmaması kararlaştırıldı.¹⁷⁹

1916 yılında belirlenen duhuliyeye idadi için; 12, 24, 36, 48 ve 60 şilindi. İdadi öğrencilerinin %20'den fazlası fakir olduğu için onlardan duhuliyeye alınmayacaktı.¹⁸⁰

1917 yılındaki duhuliyeye ile ilgili heyet toplantısında, o güne kadar duhuliyeye oranının öğrenci velisinin maddi durumuna göre tespit edildiği, bunun çeşitli sakıncalarının görüldüğünden bu usulün değiştirilmesi gerektiği ve sabit ücret alınmasının doğru olacağı belirtildi. İdadi İdare Heyeti tartışmalı görüşmeden sonra idadi için duhuliyeyi 30 şilin olarak belirlerken, %20'yi geçmemek üzere fakir öğrencilerin durumlarını belgelenmelerini şartıyla onlardan duhuliyeye alınmaması kararlaştırıldı.¹⁸¹ 1918 yılında alınan kararla sadece o seneye özel olmak üzere sınıf tekrarı yapan öğrencilerden duhuliyeye alınmaması, fakirliği nedeniyle duhuliyeye alınmayacak öğrenci oranının da %30'a çıkarılması uygun görüldü.¹⁸² İdadi İdare Heyeti 1919 yılının başında, sadece o yıl geçerli olmak üzere bir üst sınıfa geçemeyen öğrencilerden duhuliyeye alınmamasını kararlaştırdı.¹⁸³

Bütçesi yeterli olmayan Kıbrıs İdadisi'nin öğretmen ücretleri ve çeşitli masraflarını temin edebilmek için öğrencilerden belirli bir oranda para almak zorunda kalmıştır. 1917 yılına kadar velilerin maddi durumlarına göre duhuliyeye farklı miktarlarda alınmıştır. Bu tarihten sonra bunun sakıncalı olduğu değerlendirilmiş ve duhuliyenin sabit olması kararlaştırılmıştır. Bazı yıllarda sınıf tekrarı yapan öğrencilerden o yıla mahsus duhuliyeye alınmamıştır. Bunun yanında özellikle maddi sıkıntı içerisinde olan öğrencilerden bu ücretin alınmaması yoluna gidilmiş, böylece fakir öğrencilerin eğitimine katkı sağlanmıştır.

¹⁷⁴ BOA., KB.MAA.FE., 3/21/3/2.

¹⁷⁵ BOA., KB.MAA.FE., 13/83/3.

¹⁷⁶ Bk. Özkul vd. (2017), 125-153.

¹⁷⁷ MİTD, 15 Teşrin-i Sani 1912: 39(13).

¹⁷⁸ MİTD, 22 Eylül 1913: 43(17).

¹⁷⁹ MİTD, 15 Mayıs 1914: 47(22).

¹⁸⁰ MİTD, 20 Teşrin-i Evvel 1916: 68(43).

¹⁸¹ MİTD, 3 Teşrin-i Evvel 1917: 75-77(50-51).

¹⁸² MİTD, 7 Teşrin-i Evvel 1918: 89(62).

¹⁸³ MİTD, 13 Kanun-ı Sani 1919: 90(63).

Yatakhane Problemi

İdadinin açılışıyla beraber köy ve kasabalardan gelen öğrencilerin en büyük sorunlarından biri de okul yatılı olmadığı için kalacak yer problemiydi. Bu problemi çözmek adına nispeten maddi durumu iyi olan öğrenci velileri okul idaresiyle işbirliği içerisinde, belirli bir ücret karşılığında bir konak kiralınması için gazetelere ilanlar verdi. Bu ilanlarda öğrencilerin temizlik ve yemek işlerini yapmak amacıyla aşçı ve temizlikçi temin edileceği belirtildi.¹⁸⁴ Maddi durumu iyi olmayan öğrenciler ise Lefkoşa'da bulunan çeşitli medreselerde zor şartlar altında kalmaktaydı.¹⁸⁵ Lefkoşa dışından köylerden ve kasabalardan gelen öğrenciler okul sonrasında değişik mekânlarda konaklamak zorundaydı. Bu durum doğal olarak onların eğitim hayatını olumsuz yönde etkilemiş ve süreç uzun yıllar boyunca devam etmiş, okulun bütçe sıkıntısından dolayı ayrı bir yatakhane temin edilememiştir.

1909 yılında taşradan gelen öğrencilerin iskânı için Büyük Medrese'nin tanzim ve ıslah edilmesi kararı alındığı İdare Heyetince İdadi Müdürlüğüne tebliğ edilmişti.¹⁸⁶ 13 Haziran 1910 tarihli toplantıda öğrencilerin idadiye daha yakın olması nedeniyle Küçük Medrese'nin ıslah edildikten sonra kalmasının uygun olduğu belirtildi.¹⁸⁷ 2 Mayıs 1912 tarihinde yapılan toplantıda ise Lefkoşa dışındaki köy ve kasabalardan gelen öğrencilerin kalabileceği koğuş hakkında çalışma yapılması için okulun batısında kalan arsa değerlendirilmek istenmiş ve inceleme yapmak için Müftü ile Mısırlızade Ahmet Efendi görevlendirilmişti.¹⁸⁸ Yeni koğuş yapılanaya kadar öğrencilerin kontrolsüz şekilde farklı farklı yerlerde gecelemleri yerine toplu bir şekilde kalmaları için kiralık yer aranması kararı alınmıştı.¹⁸⁹ İlerleyen dönemde Lefkoşa dışından gelen öğrencilerin yatma problemi ile ilgili olarak; idadi ve rüştiye öğrencilerinin ayrı ayrı medreselerde iskân edilmesinin daha uygun ve faydalı olacağı değerlendirildi. İdadi öğrencilerinin Büyük Medrese'de, rüştiye öğrencilerinin Arapahmet Medresesi'nde kalması talep edildi. İdadi öğrencilerinin Büyük Medrese'de kalması halinde okul müdürü Müçteba Efendi öğrencilerine nezaret edeceğini taahhüt etti.¹⁹⁰ Bazı idadi öğrencilerinin geceleri ahlaka uygun olmayan davranışlarda buldukları diğer öğrencilerden öğrenilmiş ve toplantıda problemin çözülmesi için alınacak en büyük tedbirin koğuş yapılarak öğrencilerin gözetim altında tutulması olacağı değerlendirilmişti.¹⁹¹

1914 yılında müftü başkanlığında toplanan İdadi İdare Heyeti'nin çözdüğü sorunlardan birisi de yine öğrencilerin kalacak yer konusuydu. Yatakhane olarak kullanılacak binanın sahibi Ahmet Hulusi Efendi ile 2 yıllığına 30 pound ücret karşılığı anlaşılmış, sonraki iki yılın da isteğe bağlı olacağı belirtilmişti. Yatakhane ücreti olarak öğrencilerden yıllık; 12, 24, 36 şilin ücret alınması, öğrencilerin aileleriyle ya da akrabalarıyla kalabileceği bunun

¹⁸⁴ Kıbrıs, 307, 15 Ağustos 1898; Zaman, 325, 26 Ağustos 1898.

¹⁸⁵ Kıbrıs, 285, 7 Mart 1898.

¹⁸⁶ BOA., KB.MAA.FE., 13/83/3.

¹⁸⁷ MİTD, 13 Haziran 1910: 28 (2); Behçet 1969: 117.

¹⁸⁸ MİTD, 10 Teşrin-i Evvel 1910: 33(7).

¹⁸⁹ MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1912: 37(11).

¹⁹⁰ MİTD, 15 Teşrin-i Sani 1912: 39(13); Behçet 1969: 118.

¹⁹¹ MİTD, 5 Kanun-ı Sani 1914: 45(19).

dışında başka yerlerde kalamayacağı belirtilmişti.¹⁹² Ayrıca yatakhane için 2 lira maaşla Hacı Mustafa bekçi olarak görevlendirilmişti.¹⁹³

Koşu problemini tamamen çözmek için 1 Haziran 1914 tarihinde Kıbrıs yönetiminden idadi öğrencilerinin kalmaları için koşu yapılması şartıyla eski tumarhane arazisinin idadiye tahsis edilmesi talep edilmişse¹⁹⁴ de bu talep uygun görülmemişti. 1916 yılındaki toplantıda yatakhane ücretlerinde artış olmamıştı.¹⁹⁵ Birinci Dünya Savaşı başlarında İdare Heyeti yatakhane aydınlatmasını gündemine aldı. O zamana kadar yatakhane aydınlatması daha maliyetli ve zor olan petrol ile yapılıyorken bundan sonra elektrikle yapılması üyelerin oyları ile kabul edilmişti.¹⁹⁶ Yatakhane açıldıktan sonra okul müdürü Müçteba Efendi gönüllü olarak yatakhaneyi kontrol etmiş ve bu durum heyet üyelerinin takdirini kazanmasına neden olmuş, kadı ve evkaf temsilcisinin teklifi ile maaşına 12 lira zam yapılmıştı.¹⁹⁷

Birinci Dünya Savaşı sırasında idadının öğrenci sayısında önemli bir artış yaşandı. Lefkoşa dışından gelen öğrencilerin sayısı arttığından kiralanan yatakhane kapasitesi yetersiz kalmış, yatakhane sahibi ile anlaşarak mukavele süresi uzatılmış ve yatakhane kapasitesi artırılmıştı.¹⁹⁸ Ancak 1917 yılında arttırılan yatak kapasitesi yine yetersiz kalınca, öğrencilerin yatacak yer probleminin çözülmesi İrfan Efendi tarafından yeniden İdadi İdare Heyeti'nin gündemine getirilmiş,¹⁹⁹ maddi imkânsızlıklar nedeniyle yatakhane arayış çalışmalarına rağmen uzun vadeli bir çözüm bulunamamıştı. 1920–1922 yılları arasında İdadi İdare Heyeti, evkaf idaresine yeni bina temin edilinceye kadar öğrencilerin Büyük Medrese'de kalmasını kabul ettirmişti. Öğrenciler yemeklerini kaldıkları yerlerde kendileri yapmaktaydı.²⁰⁰

Lefkoşa dışından gelen öğrenciler için en büyük problemlerden birisi de eğitim saatleri dışında iskân problemi olmuştur. Maddi olarak daha iyi durumda olan aileler çocukları için ortak konak tutarak bu problemi çözmüştür. Ancak maddi olarak bu imkâna sahip olmayanlar Lefkoşa'daki farklı medreselerde ikamet etmiştir. İdadi yönetimi maddi imkânsızlıklar sebebiyle ayrı bir yatakhane tesis edememiştir. Fakir öğrencilerin daha iyi şartlarda ikamet edebilmesi için evkaf idaresi ile görüşmeler yapılmıştır. Bu sayede mevcut medreselerde öğrencilerin daha iyi şartlara iskânı düşünülmüştür. İlerleyen dönemde ücretleri öğrencilerden alınmak şartıyla konak tahsis edilse de yeterli olmamıştır.

Disiplin İşleri

İdadi İdare Heyetinin meşgul olduğu konulardan birisi de öğrencilerin disiplin işleriydi. İdadide her sınıf için ayrı ayrı ceza defterleri bulunmaktaydı.²⁰¹ Öğrencilerin işlemiş

¹⁹² MİTD, 15 Mayıs 1914: 47(22).

¹⁹³ MİTD, 2 Ekim 1914: 52(27).

¹⁹⁴ BOA., KB.MAA.FE., 11/77/187.

¹⁹⁵ MİTD, 20 Teşrin-i Evvel 1916: 68(43).

¹⁹⁶ MİTD, 22 Aralık 1914: 59(34).

¹⁹⁷ MİTD, 26 Nisan 1915: 60(35).

¹⁹⁸ MİTD, 20 Teşrin-i Evvel 1916: 68(43).

¹⁹⁹ MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 80(54).

²⁰⁰ Behçet 1969: 123; Öksüzöğlü 2003: 140.

²⁰¹ MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 80-81(54- numarasz).

olduğu farklı suçlara karşı farklı cezalar uygulanırdı. Cezalar İdadi İdare Heyeti tarafından kararlaştırılır ve toplantı defterine kaydedilirdi. Özellikle idare heyetine ve öğretmenlerine karşı işlenen suçlar en ağır şekilde cezalandırılırdı. Nitekim okul idaresine ve heyet üyelerine hakaret eden bir öğrencinin örnek olması açısından heyet kararı ile okuldan ilişkisi kesilmişti.²⁰²

Disiplinin sağlanması için heyetin müsamaha göstermediği konulardan biri de hırsızlıktı. Hırsızlık yaptığı tespit edilen öğrencinin okulla ilişkisi kesilirdi. Örneğin bir öğrencinin fotoğraf makinesini çalan iki öğrencinin okuldan atılması kararlaştırılmıştı. Makineyi çalmakla suçlanan çocuklar ilk ifadelerinde suçlarını inkâr etmişler, ertesi gün o makine ile uygunsuz fotoğraflarının çekildiğini, makinenin içindeki filmi almak için bunu yaptıklarını ifade etmişlerdi. Ancak heyet tarafından öğrencilerin ifadelerine güvenilmediğinden haklarında atılma kararı verilmiştir.²⁰³

Yılsonu sınavında kopya çektiği tespit edilen öğrencilerin durumunu değerlendirmek için de heyet toplanmış, kopya çekilen sınavdan öğrenciler başarısız sayılmış ve bütünleme sınav notunun tasdiknamelerine işleneceği bildirilmişti.²⁰⁴

Öğrencilerin disiplin durumu sadece okul içindeki hareketleri ile sınırlı değildi. Öğrencilerin bir dönem yatakhane olarak kullandığı Küçük Medrese’de yaptığı disiplinsizlik sebebiyle bir öğrenci hakkında müdür tarafından tahkikat yapılmış, suçlu bulunan öğrenci cezalandırılmıştı.²⁰⁵ Bu durum sonrasında öğrencilerin dersler bittiğinde de takip edilmesi kararlaştırıldı. İdadi İdare Heyeti tarafından okul dışında da öğrencilerin olumsuz hareketlerinin kaydedildiği bir şikâyet defteri tutulması, şikâyet olunan öğrencilerin ismi, şikâyetin sebebi, şikâyet edenin imzası, müdür tarafından yapılan tahkikatın sonucunun ve ne yapıldığının yazılması kararı alınmıştı. Bu defterin heyet üyelerinin okulu ziyareti sırasında kontrol edileceği belirtilmişti.²⁰⁶

İdadi İdare Heyeti üyelerinden bazıları, Okul İdare Tahkikat Komisyonunun yaptığı araştırma sonucunda “*okulun ahlakına ait bazı meselelerin görüşülmesi hakkında*”, heyeti toplantıya çağırılmıştı. 31 Mayıs 1918’de yapılan toplantıda hükümet kaza doktoru tarafından yapılan muayene sonucunda belsoğukluğu hastalığına yakalandıkları tespit edilen iki öğrencinin derhal okuldan atılması kararlaştırılmıştı. Bu kararın ertesi gün heyet üyelerinin ikisi tarafından bütün öğrencilere ihtar olması için duyurulması uygun görülmüştü. Bu olayla ilgili olarak adı karışan diğer bir öğrencide doktor muayenesi sonucu bir şey tespit edilememesi nedeniyle konu hakkında daha fazla bilgi alınana kadar hiçbir şey yapılmaması kararı alınmıştı. Ayrıca gece saat onda tatlıcı dükkânında görülen iki öğrenciye iyi hallerinden dolayı, aleni şekilde tekdir edilme cezası verilmişti.²⁰⁷

1918 yılında alınan kararlar disiplinsizlik yapan öğrencilerin durumunun müftü, M. Fahri ve İ. Hakkı Efendilerden oluşan müstakil “*İdare-i Mekteb*” adında bir komisyon tarafından değerlendirilmesi ve bu komisyonun isterse konu hakkında İdare Heyetinden toplantı talep edebilmesi kararı alınmıştı.²⁰⁸

²⁰² MİTD, 22 Eylül 1913: 43(17).

²⁰³ MİTD, 1 Mart 1918: 82-83(55-56).

²⁰⁴ MİTD, 14 Temmuz 1913: 42(16).

²⁰⁵ MİTD, 22 Eylül 1913: 43(17).

²⁰⁶ MİTD, 4 Teşrin-i Evvel 1917: 80-81(54- numarasız).

²⁰⁷ MİTD, 31 Mayıs 1918: 84-85(57-58).

²⁰⁸ MİTD, 1 Mart 1918: 82(55).

Kıbrıs Türk toplumunun en yüksek eğitim kurumu olması sebebiyle idadi öğrencileri, ada Türklerinin bir açıdan “geleceği” olarak görülmüş, öğrencilerin olumlu veya olumsuz davranışları Türkler arasında dikkatle takip edilmiştir. Öğrencilerin hareketleri kısa süre de İdadi İdare Heyeti ve muallimlerine bildirilmiş, gerekli çalışmalar yapılarak uygun adımlar atılmıştır.

Sonuç

Kıbrıs'ta İngiliz idaresinin başladığı dönemde Rumların eğitim seviyesi olarak Türklere göre daha iyi durumda olduğu İngiliz raporlarında tespit edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde Müslümanların/Türklerin eğitim seviyelerini yükseltmek için Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde idadiler açılmıştır. Bu doğrultuda Mehmet Faik Bey'in de Babıali'den talebi doğrultusunda Kıbrıs'ta da idadi açılmasına karar verilmiştir. İdadideki faaliyetleri planlamak ve icra etmek amacıyla İdadi İdare Heyeti kurulmuş, kadı/müftü bu heyete başkanlık etmiştir. İdare Heyetinin talebi doğrultusunda ada Türklerinin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla Maarif Nezareti tarafından Kıbrıs'a dönem dönem aksaklığa uğrasa da 2 muallim (müdür ve müdür yardımcısı) görevlendirilmiştir. Kıbrıs idadisinin bütçesi çok daha fazla muallimin maaşını karşılayamadığı için sürekli olarak muallim sıkıntısı çekilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde görev yapan muallimlere göre ders yüklerinin daha fazla olmasına rağmen maaşların yetersiz olması idadide görev yapmayı cazip bir iş olmaktan çıkarmıştır. Bunun yanında görevlendirilen muallimlerin adada var olan çeşitli gruplar içerisinde yer alması problemlere yol açmıştır. Mahalli gruplar arasındaki çekişmeye muallimlerin taraf olması eğitime olumsuz olarak yansımıştır.

Uzun yıllar idadi müdürlüğü yapmış olan Müçteba Efendi'ye göre; Kıbrıs'ın en büyük İslam mektebi olan idadinin dört hedefi vardır: Tahsil, muallim yetiştirmek, memur yetiştirmek ve ticarete istihdam olunacak fertler yetiştirmek. Genel olarak değerlendirildiğinde idadi üzerine düşeni yapmış, ada Türk toplumuna önderlik edecek kişilerin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında idadide yaşanan çeşitli problemler de mevcuttur. Bunlardan birincisi adadaki Türklere ait ilkokullardaki eğitim seviyesinin yetersiz olması ve bunun idadi eğitimini olumsuz etkilemesidir. İkinci problem, Lefkoşa dışındaki kasaba ve köylerden gelen öğrencilerin kalacak yer sorunudur. Bu sorunu aşmak için başlangıçta ortak konak tutma teşebbüsünde bulunmuştur. Medreselerde dağınık şekilde geceyi geçirmek zorunda kalan öğrencilerin zor durumda kaldıkları bilinmektedir. İlerleyen dönemde İdadi İdare Heyetinin girişimleriyle ücreti karşılığında bütün öğrencilerin kalabileceği bir bina yatakhane olarak tutulsa da mevcudun artması sonucu bu da yeterli olmamıştır.

Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar maddi olarak daha varlıklı olduklarından kendi eğitim kurumlarına destek olmuşlardır. Buna karşın Kıbrıs Türklerinin gelir seviyesinin düşük olması, eğitime yeteri kadar destek olmalarına engel olmuştur. Bu açık Evkaf İdaresi tarafından karşılanmaya çalışılsa da yeterli olamamıştır. Bunun yanında Evkaf İdaresinin en büyük desteği Ayasofya Mektebini uygun hale getirerek idadi bünyesindeki rüştiye sınıflarının buraya naklidir. Bu sayede idadi binasındaki yer probleminin çözümüne belirli bir oranda katkı sağlanmıştır.

Başlangıçta okul gelirlerini artırmak amacıyla öğrencinin ailesinin maddi durumuna göre duhuliyeye alınırken, fakir öğrenci ailelerinden bu ücret alınmamıştır. Fakat duhuliyenin

farklı miktarlarda alınması çeşitli olumsuzluklara neden olduğundan ilerleyen dönemlerde standart duhuliyeye alınması kararlaştırılmıştır.

İngiliz yönetiminin ada idaresine sahip olmasından sonra yönetici sınıfından, azınlık durumuna düşen Türk toplumunun adada var olma savaşında önemli bir yer tutan Kıbrıs İdadisi özellikle İngiliz yönetiminin tahsis ettiği yetersiz bütçe sebebiyle birçok sıkıntı çekse de hayırsever Türklerin kurdukları vakıflar aracılığı ile bunu bir şekilde aşmayı başarmıştır. Kıbrıs İdadisi'nin gelişmesinde uzun yıllar İdadi İdare Heyeti üyeliği ve başkanlığı yapmış Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin emekleri önemli yer tutmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs'ı terk etmeyerek görevine devam eden müdür Müçteba Efendi'nin ve Kıbrıslı Türk muallimlerin gayretleri Türklerin adada var olma mücadelesine önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynaklar

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi /İstanbul (BOA)

BOA., A.}MTZ.KB.

1E/1-27/34, 35, 36, 37, 38, 51, 54, 57; 58, 59, 63, 64, 65, 76.

BOA., DH.İ.UM.

84/1/24.

BOA, DH. MKT.

2505/98.

BOA., HR.SYS.

899/42, 43, 52, 57,58; 902/15.

BOA., HR.TO.

609/15.

BOA., İ.MF.

13/79/1.

BOA., KB.MAA.FE.

2/14/12/1; 2/14/28/1; 2/14/44/1; 2/14/73/1; 3/21/3/2; 3/21/3/4; 3/21/8/1; 3/21/15/1; 3/21/16/1; 3/21/33/1; 3/21/46/1; 3/21/64/1; 11/77/187; 13/83/3.

BOA., MF. MKT.

526/77/12; 526/77; 695/35; 715/60; 856/8-13; 856/8-15-1; 913/32; 913/32/1; 949/23; 1112/20/2.

KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi/ Girne (MAA)

Mekteb-i İdadi İdare Heyetinin Toplantı Tutanakları Kayıt Defteri (13 Mayıs 1910- 4 Mayıs 1920), (*MİTD.*).

Cyprus Blue Book

1899-1900; 1900-1901; 1901-1902; 1902-1903; 1903-1904; 1904-1905; 1905-1906; 1907-1908; 1908-1909; 1909-1910, 1910-1911; 1911-1912; 1912-1913; 1913-1914; 1914-1915; 1915-1916; 1916-1917; 1917-1918; 1918-1919; 1920.

The Cyprus Gazette

Nr. 782, 12 Şubat 1904; Nr. 812, 30 Aralık 1904; Nr. 1448, Extraordinary, 16 Eylül 1920.

KKTC Vakıflar İdaresi Arşivi/ Lefkoşa

Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, Zabıt 115.

National Archive Kew/ London

Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus [C.2930], Printed by George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1881.

NA.FO.78/5116.

N.A., FO., 78-3374.

NA.CO. 69/13, *Legislative Council Cyprus Minutes of the Session of 1900, 12 Haziran 1900.*

Gazete ve Dergiler

Kıbrıs Gazetesi

Nr. 41, 5 Haziran 1893; Nr. 269, 8 T. Sani 1897; Nr. 274, 13 K. Evvel 1897; Nr. 276, 27 K. Evvel 1897; Nr. 285, 7 Mart 1898; Nr. 286, 14 Mart 1898; Nr.292, 25 Nisan 1898; Nr. 305, 1 Ağustos 1898; Nr. 307, 15 Ağustos 1898; Nr. 317, 24 T. Evvel 1898; Nr. 318, 31 T. Evvel 1898;

Mirat-ı Zaman Gazetesi

Nr. 242, 22 Temmuz 1907; Nr. 318,1 Şubat 1909.

Seyf Gazetesi

Nr. 299, 22 Eylül 1912.

Şehbâl Dergisi

Nr. 40, 28 Mayıs 1911.

Vatan Gazetesi

Nr. 42-43, 22 Temmuz 1912; Nr. 6-7, 23 Nisan 1920.

Zaman Gazetesi

Nr. 291, 31 K. Evvel 1897; Nr. 296, 28 K. Sani 1898; Nr. 297, 4 Şubat 1898; Nr. 298, 11 Şubat 1898; Nr. 301, 11 Mart 1898; Nr. 302, 18 Mart 1898; Nr. 308, 29 Nisan 1898; Nr. 317, 1 Temmuz 1898; Nr. 334, 21 T. Evvel 1898; Nr. 325, 26 Ağustos 1898.

Kanunlar

Düstur, 1. Tertip, C. II, s. 184-219 (24 C.Evvel 1286).

Araştırma Eserleri ve Makaleler

Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000-M.S. 2007.* (11. B.) Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

Albayrak, M.-Şeker, K. (haz.). (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme.* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Altan, M. H. (2000). *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri Ortodoks-Katolik Misyonerliği ve Türk Toplumuna Yönelik Baskılar.* KKTC: Milli Arşiv Yayınları.

Altay, H. Ş. (1969). *Kıbrıs Türk Basın Kaynakları.* Lefkoşa.

Altın, H. (2008). "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 271-283.

Altın, H. (2017). "Osmanlı Eğitim Tarihinde Dârülmualimât (Açılışı ve Gelişim Süreci)". *Akademik Matbuat*, 1/1, 20-37.

An, A. (2006). *Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı (1892-1962).* Girne: Şadi Kültür ve Sanat Yayınları.

- An, A. (2007). “20. Yüzyılın İlk Yarısındaki Gazetelere Göre Kıbrıs Türk Toplumunun Ekonomik Durumu”. *Halk Bilimi*, 55, 9-13.
- Ateşin, H. M. (1996). *Kıbrıs'ta İslâmi Kimlik Dâvâsı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Behçet, H. (1969). *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*. Lefkoşa.
- Çayır, M.-Türk, İ. C. (2017). “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4/11, 62-75.
- Çelik, C. (2021). *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878-1914)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Demiryürek, M. (2000). “Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I (Osmanlı Dönemi) (1878-1910)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 25-26, 119-134.
- Duman, T. (1999). “Osmanlıda Öğretmen Yetiştirme Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi-5*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 306-314.
- Erdoğan, T. (1996). “Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı-I”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1, 183-247.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi I-II*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- İhsanoğlu, E. (2004). “Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim”. *Osmanlı Uygarlığı 1*. (haz. H. İnalçık-G. Renda). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 344-385.
- İskit, S. (1943). *Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Kenan, S. (2013). “Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 41, 1-31.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. (2. B.). Ankara: TTK Yayınları.
- Korkut, F. N. (2000). *Hatıralar*. (Haz. H. Fedai, M. H. Altan). KKTC: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Mert, Ö. (2003). “Osmanlı Belgelerine Göre Bir Kıbrıs Gazetesi: Zaman”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 4, 61-87.
- Newman, F.D. (1905). “The System of Education in Cyprus”. *Board of Education Special Reports on Educatinal Subjects, Vol. 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar*, Wyman&Sons Ltd., 408- 444 (755-792).
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Samani, H. (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. (Çev. O. Yener). (2. B.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, C. (2017). “Kıbrıs Türk Eğitim Tarihinde Bartınlı Bir Öğretmen: Müçteba Öktem”. *Bartın Üniversitesi, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, 4/1, 121-129.
- Taşdemirci, E. (2002). “20. Yüzyılda Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları”. *Erdem*, 14/ 40, 269-304.

- Taşer, S. (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli, İ.-İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. (2. B.). Ankara: TTK Yayınları.
- Orr, J. (1918). *Cyprus, Under British Rule*. London: Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row.
- Öksüzöğlü, M. (2003). *Lefkoşa Türk Lisesi'nin Tarihsel Süreç İçinde Yönetimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özcan, A. (1992). "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi". *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: TTK Yayınları, 441-474.
- Özçetin, Y. (2015). "M. Şemsettin Günaltay'ın Hayatı, İlmi, İdarî ve Siyasî Faaliyetleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/38, 413-449.
- Özkul, A. E.- Akcansoy, Y. (2014). "Türk Bankası ve Kıbrıs Türk Toplumundaki Rolü". *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 18/42, 1-12.
- Özkul, A. E.-Özsezer, M.-Tufan, H. (2017). "Kıbrıs Eğitim Tarihinde Önemli Bir Müfettiş: İbrahim Hakkı Bey". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/1, 125-153.
- Özkul, A. E.-Akcansoy, Y.-Ülvay, G. F. (2018). "Viktorya İslâm İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıs Türk Kadınının Yaşamındaki Rolü". *CTAD*, 27, 71-96.
- Öztürk, C. (1993). "Dârülmuallimîn". *TDVİA*-8. 551-552.
- Öztürk, C. (2000). "İdadi". *TDVİA*-21. 464-466.
- Uygun, S. (2018). *Türkiye'de Eğitimde Millilik Yönelik ve Yaklaşımları*. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Ünal, U. (2007). "Osmanlı Hukukçularından Büyük Ali Haydar Efendi (1837-1903)-Hayatı ve Çalışmaları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/41, 131-143.
- Ünal, U. (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ürekli, F. (2002). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 382-406.

İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/mazbatalar/tbmm/d09/ht_618_1_9.pdf (erişim tarihi: 16.05.2020)

<https://lefkosaturklisesi.org/galeri/> (erişim tarihi: 21.05.2020)

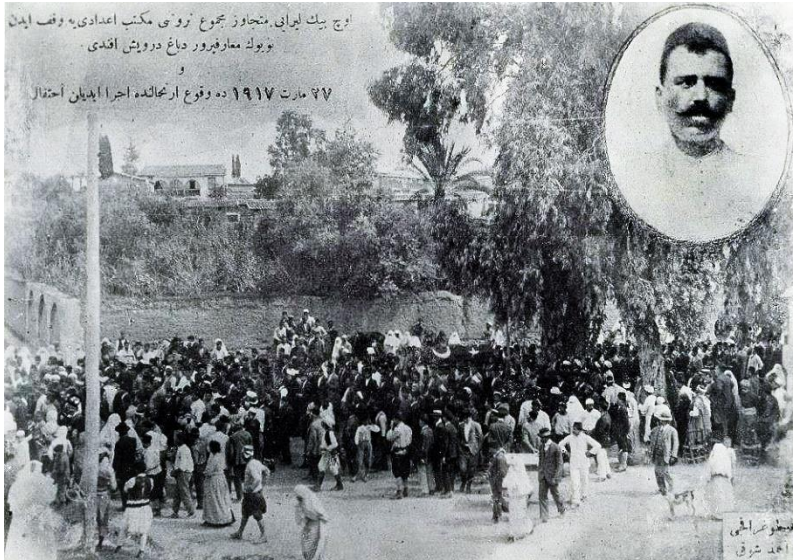

لفقوشه اعدادیسنده فوتبول تیمی

تورکار آراسنده اسپوره و آجیق هوا اؤیونلرینه غانده هوسلارک تعدم ایتکده اولدیغی منونیتله کورولویور. بوکون قبریسندهکی مکتب اعدادی طلبهسنک فوتبول تیمی قارئلره تقدم ایتکله مفتخر. بر معیشت قاعدانه کچیرنلر ایچون انکلیز اویونلری او قدر لازمدرکه عینی تیملرک بورلردهکی مکتبهده تشکله تمی خوان اولقدن منع نفس ایدهمه یوز. رسمیزک اورتاسنده کورولین ذات لفقوشه اعدادی مدیری در.

Le Team de foot-ball de l'école İdadié de Nicosie, Chypre.

Ek:1-Lefkoşa İdadisi Futbol Takımı Şehbal, 40, 15 Mayıs 1327 (28 Mayıs 1911), 307.

Ek:2-Debbağ Derviş Efendi'nin Cenaze Töreni Erişim Tarihi: (21.05.2020)

<https://lefkosaturklisesi.org/galeri/>